

7.

II. RÁKÓCZI FERENC VALLOMÁSAIBÓL.

LATINBÓL FORDÍTOTTA

KAJLOS IMRE.

II. FÜZET.

381

BUDAPEST,
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIÁI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDEŚ KIDÁSA.

Minden jog fentartva.

18397

A vallomás folytatása

magánbeszélgetés alakjában életemnek 27. évétől. Megkezdtem Drinápolyban 1717. február hó 21-én.

Második könyv.

Mondhat, írhat kiki azt, amit akar, a magyar háborúnak és a háború kimenetelének okairól. Vádoljon engem kegyetlenséggel, lassúsággal, másokat kapzsisággal: egyedül Te előtted ismert dolog, óh örök Bölcsesség, miért határoztad meg előre, hogy az események ilyen kimenetellel végződjenek. Nem tagadom, hogy igen sok hibát követtünk el én is és mások is a háborúban való tudatlanságunk miatt, de emberi ítélkezés szerint kell mindent megvizsgálni.

A pénzhiány és a hadviselésben való általános tudatlanság juttatta végéhez a jól és vitézül megkezdett ügyet; bár időközben rézpénz veretése által serényen folytattuk a dolgokat, de midőn e pénz értékét veszítette, mindennek vége lett.

A dühöngő pestis is megtizedelte a gyalogságot.

másrészt őrségekre küldött segítséggel is fogyott azon katonák száma, akiknek a nyílt mezőkön kellett harcolniuk.

Lassú léptekkel haladt előre az ellenség. Elfoglalta a folyókat és hegyszorosokat, az elfoglalt helyeknek biztosítására a gázlókat megerősítette, az erődítményeket őrséggel látta el, sáncokat emelt, s mert nem volt tábori katonaságom, sem munkájában meggátolni, sem a sáncokat elfoglalni nem tudtam. Ezért midőn a védelmi háborúra kellett áttérnünk, reményünket az erősségek megvédelmezésébe kellett helyeznünk. Ezek elég jól meg voltak erősítve és mindennel ellátva, mert a rézpénz még forgalomban volt, de nem voltak a védelemre alkalmas és elszánt tisztjeim. Ezek egy részét gyávaságból, másik részét pedig az őrségnek és a parancsnokoknak féltelmé miatt átadták a németeknek. Egyedül Érsekújvárt védelmezték katonához méltó kitartással addig az ideig, amíg a teljesen szétrombolt sáncok között rések nem keletkeztek, melyeket a kicsiny számú őrség megvédelmezni nem tudott; így megadást határozván, a várat feladták. A többi, sokkal kisebb jelentőségű várat a németek fenyegetésekkel és ígéretekkel foglalták el. Midőn a háború végét járta már, egyedül Kassa és Munkács váram a szomszédos Ungvárral maradtak hűségesek irántam. Előrehaladtak a németek, seregüket több részre osztották, s velök az én hadseregem — nem számra, hanem erőre nézve — nem tudott megmérkőzni. Napról-napra kisebbedett körülvöttem a kör, és bár a hátunk mögött álló néhány vármegye a lovaskatonaság táplálását kielégítette, a menekülő főnemesek, nemesek és házas katonák nagyszáma, kik az ellenségtől elfoglalt vármegyékből elhagyván birtokaikat, önként megmaradtak a szövetség hűségében, fölötté meggyötörték a nyomorult népet. A tél dühöngött és oly sűrűn hullott a hó a földre,

hogy a járt útról alig térhetett le a lovas is. Faluról-falura vándorolt a menekülőknek ez a tömege, mely parasztkocsikra szorult, egyik része a megélhetés eszközeit, más része a biztonságot keresvén a hegyeknek és pocsolyás vidékeknek félreeső helyein. A katonaság elhagyta zászlóit, hogy családját megmentse és táplálékot nyújtson neki. A népnek és a bűdosóknak siralmas panasza zúgott állandóan fülembe. A félig mezítelen katonaság a kemény fagytól megdermedve odahagyta állomáshelyeit; ez fegyvere, amaz lova, mindnyájan a hiányos zsold miatt terjesztették be igazságos panaszait, s a katonai szolgálat teljesítéséhez nem annyira az akarat és a hűség hiányzott, mint inkább a lehetőség.

Ügyeimen való ezen aggodalmaim közepette csak a moszkvai cár által ígért külföldi segítségbe vetett bizalmam maradt meg, aki, miután Poltavánál legyőzte a svéd királyt,¹ Lengyelországba vonta vissza seregét, míg őt magát a szomszédos Oroszországba várták.

Már jóval előbb összeköttetést keresett az én közvetítésemmel a francia királlyal, s ez összeköttetés megvalósításaért megígérte, hogy egész seregével segítségemre lesz. E feltételt a francia király is elfogadta, s ezért a Párisból hazatérő követemet² a fentnevezett fejedelemhez küldtem, hogy a francia király nevében biztosítsa a cárt a tárgyalás megkezdésének hajlandóságáról és értesítse ezen ügy elintézésére a francia királyhoz küldendő ünnepélyes követségről. Nem ok nélkül reménykedhettem tehát, hogy az ő segítségével a magyarországi ügyeket helyre fogom állítani.

¹ 1709 júl. 9. verte meg Nagy-Péter cár XII. Károlyt

² Vetésyt.

Ezért Bercsényi grófot, a szövetséges ország főgenerálisát és helytartómat Lengyelországba küldöttem, hogy ezen ügyet elintézzze, én magam pedig Munkácsra vonultam, hogy a háborút folytassam.

De az ellenség — miután csekély fáradsággal Szolnokot¹ és Egert² megvette — átkelt a Tiszán, hogy a német seregnek Erdélyben állomásozó részével egyesülve, engem bekerítsen. Ezért tábornokommal és a Tiszántúli részek parancsnokával, gróf Károlyival tanácskoztam és megengedtem neki, hogy Pálffy grófhhoz, a császári sereg parancsnokához levelet írjon, s reményt nyújtva a békére, igyekezzon fegyverszünetet kieszközölni.

Károlyi előadta, hogy Pálffy, ki teljhatalommal rendelkezik, József császár rendeletéből hajlik ugyan a békére, de kér, hogy időnyerés és a tárgyalás előmozdítása céljából személyesen, érintkezzem vele, s hogy ezen ügyet elintézhessük kéthetes fegyverszünetet ad, melyet esetleg továbbra is ki fog terjeszteni, hogyha én erre határozom el magam. Ez az előterjesztés nem volt ment minden nehézségtől; akivel tárgyaltam, magyar ember volt ugyan, de a németeknek szolgája; biznom kellett benne és kiszolgáltatnom magam neki pusztán az ő szavára, amelynek megtartását megghiusíthatták a németek, akik már megszokták a magyaroknak tett ígéreteket különféle ürügyekkel és mentségekkel kijátszani; de másrészt zaklatott a szükség és az önszeretetnek az a dicsősége, amely meggyőzött engem arról, hogy a végvonalásban levő haza mellől eltávoznom nem szabad.

Könnyen beláttam, hogy igen kis haszon mellett sokkal nagyobb kár származhat ebből, de nem

¹ 1710 okt. 10.

² 1710. nov. 29.

akartam, hogy avval vádoljanak, hogy bár az ország zaklató szükségben van, én személyemet mégis inkább képzelt, mint valóságos veszedelmeknek sem akarom kitenni, s ha a felajánlott egyezkedést visszautasítom, azt mondhatják, hogy én az alkalmat a jó békekötésre elmulasztottam. Magamnak ez a megnyugtató győzött minden érven, és minden késedelem nélkül zivataros éjtszakán, midőn igen sűrűn hullott az égből a hópehely, elindultam és éjjel-nappal tartó folytonos gyors utazás után Munkácsra megérkeztem.

Itt sem időztem hosszú ideig és miután a tanácskozás helyében és a kíséret számában mindketten megegyeztünk, Vajára,¹ egy Tiszántúli faluba mentem, ahová már Pálffy megérkezett. Nem emlékezem vissza, de nem is kell elmondanom ama mindenféle szépenhangzó szavakat, amelyekkel a császár bőséges ígéreteinek elfogadására felszólított, amelyekkel az ország szabadságáról és annak teljes helyreállításáról biztosított, csak hogy én arra határozzam el magam, hogy a császárnak levelet irjak és békét kérjek.

Arra ösztönzött, hogy Bécsbe követet küldjek, amely követség elvállalását, ha a németek kezesz adnak, Károlyi a maga részéről elhatározta, én meg, nehogy bármit is megkíséretlenül hagyjak, a levél megírására tökéltam el magam.

Nem tudom, Uram, magamban visszafojtani, ki kell előttem tárnom lelkemnek belső háborgásait, melyek nyugtalanítottak, melyek ide-oda hánytak a nyomorúságoknak és aggodalmaknak ebben a viharában, amelynek lecsillapítására lomhán és langymele-

---

¹ Szabolcs vármegyében. Az emlékezetes találkozás Vay Ádám kastélyában 1711. jan. 31-én történt.

gen néha napján hozzád is menekültem, de mert jobban bíztam az emberi segédeszközökben és saját okosságomban, nyugalمامat nem találhattam meg. A rendeknek tett esküm megtiltotta, hogy lemondjak az erdélyi fejedelemségről, ennek megtartására a tisztetség és a hiú dicsőség sarkalt; előreláttam az örök száműzetésnek nyomorúságait, ha ezen feltételt nem fogadom el, valami erős reményem sem volt arra nézve, hogy engem az általános európai békébe be fognak foglalni. Bár a franciák királya ismételten hozzám intézett leveleiben biztosított arról, hogy nélkülem nem fog békét kötni, tudtam, hogy fegyvere már nincs abban a helyzetben, hogy a császárt erre kényszeríthetné.

Bízam a cárnak segítségével, a mint már mondtam, de ez is hiábavalónak bizonyult, midőn néhány hónap múlva a török megizente neki a háborút. A másik rész megígérte a haza törvényes szabadságainak helyreállítását és az én öröklött birtokaimnak visszaadását, vagy cserébe ezek helyett valami szabad fejedelemséget a birodalomban, mely utódaimra öröklési joggal szállana. Ha ezt az ajánlatot akárhogy is elfogadom, előreláttam, hogy bár személyemet biztosították, de nem a becsületemet, mert el kellett volna mennem hazámból, le kellett volna mondanom arról a nemzetről, amely annyiszor bizonyosságát adta irántam való szeretetének és bizalmának.

A törvények megtartásának minden biztosítékát egyedül az annyiszor megszegett királyi szó nyújtotta csak. A békének ez az alapja úgy tűnt fel előttem mint a jég, mely elolvad; és semmi mást nem remélhettem, csak a nemzet és a lakósok örökös szidalmait és átkait, hogyha magamnak biztosságát megszerezve, a nemzetnek józan ésszel előrelátható jövődő nyomorúságaiba beleegyezem.

És ezért bátor lélekkel, az emberi dicsőség utáni vágytól fellelkesítve majd arra határoztam el magam, hogy váramat védeni fogom addig, míg a moszkvai segítség megérkezik és szembeszállok a végső veszedelemmel, hogy ezenközben a megénekelt és a világi történetekben magasztalt hősöknek halálát találjam meg, majd meg azt tettem fel magamban, hogy a lovassághoz csatlakozom, hogy folytonosan változtatva állomásaimat, a tiszántúli pusztaságokon bolyongva nyugtalanítsam az ellenség hadseregét, a téli pihenéstől megfosszam őket s végre legyőzzem. De ezen tervemnek a nagymennyiségű hó állott ellen, a másíknak biztos kimenetelét a bizonytalan moszkvai segítség hiúsította meg. Szemem elé állították, hogy halálomnak és a keresett veszedelmeknek oka és célja csalhatatlanul úgy tűnik fel, hogy nem dicsőségből, hanem a jövő feletti kétségbeesésemben követtem el, hogy ha hazámnak és a fejedelemségnek javáért nem törekszem magam fentartani. S így nyilvánvalóvá lett, hogyha megölnek vagy elfognak, a nemzet ügyének és reményének vége szakad, míg ha számkivetésbe megyek, akkor kevésbbé, sőt még jobban megmarad a remény, mert utolsó leheletemig megőrzöm a nép szeretetét, mely a nép szívében mindig élni fog irántam. Azonban mégis egyik elhatározást sem fogadtam el végérvényesen és mindent elkészítettem a várnak serény megvédelmezésére, melyet a katonai szabályok tekintetbevételével rendeztem be és melyet fekvése is úgy megerősített, hogy bevehetetlennek lehetett mondani. De Te, óh végtelen jóság, nem sok idő elteltével megmutattad nekem a zsoltáriró versének igazságát: „Ha csak az Úr nem őrzi az államot, hiába vigyáznak azok, akik azt őrzik“. Közeledett a télnek minden oldalról növekedő sanyarúságai közepette és a szükséges dolgoknak, de különösen a készpénznek

a hiánya mellett, a szenátus tanácskozására előre meghatározott idő, mely tanácskozás végleges elhatározásától függött, vajjon visszatérek-e a váramba, vagy pedig Lengyelországba megyek-e.

Mindkét tanács¹ előtt kifejtettem az ország állapotát, de ezekre a következő volt az egyetértő és minden határozatlanság nélküli válasz: nem áll sem az ő, sem az oldalam mellé állított rendeknek hatalmában, de nem is akarják, hogy fölmentsenek engem esküm alól, amelyet a rendeknek általános gyűlésében tettem le, s melyet a kötés zálogául elfogadtak; hanem inkább azt kívánják, hogy igyekezzem megtartani mindenféle úton-módon, hogy ők szívesen fogják követni az én sorsomat, míg fenmarad annak a reménye, hogy magukat, feleségöket és gyermekeiket táplálhatják és hogy irántam való hűségükből kifolyólag bármely országba is ki fognak vándorolni és ezért e tárgyban parancsaimat várják.

A többi dologra vonatkozólag pedig az a kötelességem, hogy személyemnek biztosítására törekedjem, s ne tegyem ki magam veszélyeknek, a veszély pedig utólérhet, ha váramba zárkózom be, mert bizony kétséges a moszkvai cár segítsége.

Ezekén kívül sokat mondtak, melyek erre a dologra vonatkoztak, melyek utolsó eskümnek megújítását eredményezték, és hittel kellett megigérnem, hogy soha semmikor nem fogok lemondani a fejedelemségről. Ezek voltak azok az okok, óh legszentebb Gondviselés, melyeket a Te irgalmad szemem elé állított, melyek azon erős elhatározást keltették bennem, hogy az országból eltávozzam, mielőtt a megkötött fegyverszünet határideje lejárna és az utamat vagy, elzárnák előttem, vagy pedig háborúk okozta zavarok

a kimenetelt nehezebbé tennék. Ezért azon ürügy alatt, de még inkább szükségből, hogy a nemsokára Lengyelországba érkező moszkvai cárral tárgyaljak, a visszatérés reményét terjesztve Salánkból,¹ hirtelen udvaromnak egy részével eltávoztam és az ország határáról Károlyinak levelet írtam, sokkal hosszasan, mint talán kellett volna, mely levélben őt a katonai és politikai ügyek elintézésében távollétem alatt hatalommal ruháztam fel, fölfedtem előtte távozásomnak okait és többi összeköttetéseimet, amelyek az állam ügyeire, az erősségek bátor megvédésére és gondozására vonatkoztak.

Mindezek 1711. év február hó elején történtek. És Te, óh legfőbb Jóság, ugyanazon az úton sokkal nagyobb számú szolga és udvarnok kísérettel vezetél ki Magyarországból,² amelybe 1703-ban három szolgál bevittél, hogy a háborút megkezdjem.

Miután a cár a törökkel megkötötte a békét,³ minden reményem szétfoszlott, hogy Magyarországon megújtsam a háborút, s miután nem minden alap nélkül azt is hírül hozogatták, hogy a szomszédos Magyarországból a németek állandóan cselt vetnek ellenem, nagyon kicsiny volt a reményem, hogy Lengyelországban maradhatok. Mielőtt a cár Moldvába

¹ Ugocsa vármegyében.

² 1711. február 21-én.

³ Nagy Péter orosz cárt ugyanis Baltázsi Mehed nagyvezér Hus mellett a Pruth folyó mentén seregével együtt bekerítette, s csak Katalin leleményessége mentette meg teljes vereségtől az orosz-hadsereget. Katalin megvesztegette a nagyvezért, aki megelégedett néhány erősség lerombolásával és. Péter, seregével együtt, szabadon elvonulhatott.

mént volna, bizonyos területet ajánlott fel nekem Ukraínában,¹ amelyből fenn tudtam volna magamat és a bujdosó magyarságot tartani, de a terület messze feküdt, mindenféle közlekedésből kiesett, s hozzá sokkal nagyobb bizalmat kellett a francia király ígéreteibe helyeznem, mint ezébe, akinek eljárási módja, élet-elve, erkölcei és szokásai a lehető legnagyobb mértékben visszatetszést keltettek bennem.

Miért is figyelmemet az Európában folyó ügyek körülményeire fordítottam. Franciaország és a császárság között még folyt a háború, a császári trón üres volt, maga a cár is várakozó álláspontot foglalt el a császárválasztással szemben; ezért elhatároztam, hogy a cárt elkísérem Elbingbe² és itt az események további alakulása után fogom magam elhatározni arra, hogy Franciaországba menjek, ahova természetzerű vonzalom huzott. Nagy szorgalommal szerelték fel a hajókat, melyek közül egyet az én számomra jelöltek ki. A hajókon az evezők mellé a cár testőrezredét ültették le. Mind e készüllet a haditengerészetet jelképezte; ágyukkal felszerelt hajóknak bizonyos meghatározott sorrendben kellett őt követniök és horgonyt vetniök. Így a hajóbaszállás kitüzött napján búcsút kellett vennem feleségemtől, akit hozzáillő helyzetben hagytam hátra, de nemsokára elutazásom után minden összezavarodott. Kicsiny kíséretet vettem magam mellé, udvarom többi részének meghagytam, hogy a szárazföldön kövessen a lovakkal, Bercsényi gróf helytartót, ki a vezérlő és szövetkezett rendek főparancs-

¹ Ukraína (a. m. határország) névvel jelölték az egykori Lengyelországban azon néptelen, vad, kietlen tartományt, amely a tatárok és más nomád népek szomszédságában volt.

² A danzigi öböltől délre.

noka volt, a többi mágánásokkal és nemesekkel hátrahagytam; ők részben össze-vissza szétszóródtak, részint pedig Jaroslawban összetömörültek.

A hajók élén orosz századosok állottak, a kormányosok azonban a folyóval ismerős benszülöttek voltak. De mivel a századosoknak határozott parancsuk volt arra, hogy a rendet fentartsák s a hajókat éjjeli szállásra bevonják, a kormányos süketeknek kiabálgatott, midőn fővenyes, sziklás vagy tuskók által eltorlaszolt helyek kikerülésére törekedett. A cár könnyebb és jobban felszerelt hajón előttünk haladt, a többi hajó őt tartozott követni, hogy megérkezzenek az általa kitűzött állomásokra, miért is gyakran késő éjjelig kellett hajózni, mert a folyó homokzátonyai gyakran órákig feltartóztattak bennünket, s ha rajtuk megakadtunk, a vízbe gázoló katonáknak kellett segítségünkre jönni. Midőn így az éjjeli állomáshelyekre megérkeztünk, hogy a rendet betartsuk, a kormányos lármája, sírása és könyörgése ellenére nekimentünk a legveszedelmesebb partoknak, fatörzseknek és szikláknak, amelyek hajótörést okoznak, ha a hajók beléjük ütköznek. — Ezek közül említésre méltó egy, mely még a többi között is kiváló veszedelem volt és Varsó alatt egy helyen ért utól bennünket, ahol az alámosott parton és épen maradt erdő rész, mely magas növésű fákból állott, annyira összeszorította a víznek folyását, hogy a part és fák halmaza között csakis csolnakon lehetett közlekedni. Midőn itt áthaladtunk, egymást követő öt hajón, a mi hajónk kormányába beleakadt egy erős faág és a kormányrudat helyéből kidobta.

Hajónkat a folyó erős árja elragadta és a sűrűn heverő faágakhoz sodorta, miért is hajónk úgy megakadt, hogy az utánunk jövő hajók átmenetelét megakasztotta. Ezeket oly sebesen hajtotta felénk az ár, hogy az összeütközésből származó veszedelem már kikerülhetetlennek látszott.

Az árbocokra keresztben kifeszített vitorlák kötelei összecsomósodtak, az ágak vitték az árbocot, a hajók járásához mért hosszú gerendákból csinált kormányrudak összeütköztek a többi kormányrudakkal. A fedélzetek és ágak e recsegése az ide-oda szaladgáló hajósok között kimondhatatlan zsitvajt okozott; némelyek a közeledő hajók elé evezőiket szórták, mások az összecsomósodott köteleket vágták el, ismét mások köteleket dobáltak az elszabadult kormányrudak után. És mit tettem én ebben a nyilvánvaló veszedelemben?

A meggondolatlan ifjúság hevében megvettem a veszedelmet, átugrottam egy belénk ütközött hajóba s borral telt üvegemmel ivásra készítettem másokat.

E kavarodás jó időre munkát adott a hajósoknak, és bizony az első pillanatban sokkal nagyobb veszedelemtől féltek, de ez a Te kegyelmed útján nem következett be, mert a mi hajónk volt az első, s ez vesztette el a kormányrudat és akadt meg a fák ágai között; de mivel ezek hajlékonyak voltak, a hajónak engedtek, s így a többi hajók is mind valami ruganyos erőtől hajtva viselték el egymás támadását, midőn egymásba ütköztek, és így minden léktől megmenekültek. Kötelekkel kifogdosták a kormányrudakat, ezeket visszatették kapcsaikba, s miután a kisebb sérüléseket is kijavították, a Te segítségével, ó végtelen jószág, újból a folyóra bíztuk magunkat. A víz gyakran leapadt, ezért a hajók fennakadtak zátonyokon, a miért nekünk éjjel virrasztanunk kellett, nappal pedig a cárral dőzsöltünk, amit ő nagyon szeretett, s így haladtunk előre egész Thornig¹ — ha nem csálódok, majdnem három hétig. Thornba szerencsésen

¹ Oroszország és Németország határán a Visztula mellett.

megérkezve, tánchoz, mulatozáshoz és fejedelmi méltóságunkhoz egy cseppet sem illő nyilvános csapszékben divatozó dőzsölésekhez fogtunk.

A legtöbb dolog természetemmel nem fért össze, de nem vonhattam ki magam belőle, mert a cár megtette. Nem holmi emberi szempontok vittek rá erre, bár ez is egyik indító ok volt, hanem inkább a fejedelem jóindulatának megnyeréséért tettem, amelyre igen nagyon szorultam.

Alig érkeztünk meg a fentemlített városba, a cár már is az előre tervezett útjára készülődött, a csehországi Karlsbadba egészségének helyreállítása végett. Feleségét ott, ahol voltunk, Thornban hagyta, míg maga néhány napi ott időzés után kicsiny kísérettel elment. Előre láttam, hogy a cár feleségével való időzésem teljesen haszontalan, azért még elmenetele előtt fölfedtem a cárnak terveimet, hogy én Danzigba akarok az ő távolléte alatt menni, innen pedig titkos úton Berlinbe, a porosz királyhoz, aki igen barátságos érülettel viseltetik velem szemben, hogy ezen fejedelemmel a közös ügyek előnyeiről tárgyaljak, s ha a cár visszatér, vele is közölni fogom azokat. Miután a cár ebbe a tervembe beleegyezett, néhány napi késlekedés után a cár távozásával magyar ruhámat francia öltönnyel cseréltem fel és Thornban éjjel hajóra szálltam. Még a hajósok sem ismertek, s csak néhány benső barátom kísért.

Miután a cárnénak búcsút mondtam, eltávoztam, s néhány napi és éjjeli hajózás után szerencsésen megérkeztem Danzigba, a hová nem minden nehézség, kérdezősködés és vizsgálat után, bocsátottak be mint orosz tisztet.

Körülbelül másfél hónap telt el itt, amidőn megtudtam, hogy a cár visszatért Elbingbe. Azonnal elindultam, hogy a fejedelmet meglátogassam, de több

jelből kiéreztem, hogy érzülete irányomban megváltozott. Kerülgette a velem való beszélgetést, előterjesztéseimet figyelmetlenül hallgatta, mindezekből igen könnyen észrevettem, hogy minden, ami engem illet, csak erőltetett volt részéről. Mégis meghívott magához Szt.-Pétervárra, de bizony egy cseppet sem volt ínyemre, hogy ezt a utat megtegyem, mert már a Franciaországba való utazáson járt az eszem, s az orosz szokások nagyon is visszatetszők voltak előttem. Néhány napig elidőztünk itt Elbingben, azután a cár hajóra szállt, hogy Königsbergbe,¹ s innen Ingriába² utazzék, magam pedig visszatértem Danzigba. Néhány nap múlva udvarnokaimat, kik nagy hűséggel és eltökélt szándékkal követték engem, a szolgálat és egyéb kötelességek alól fölmentettem és visszaküldtem őket, csak néhányat tartottam meg magam mellett, kikről azt hittem, hogy el tudom őket tartani. Nem minden sajnálkozás nélkül történt meg mindez, de úgy az én, mint az ő helyzetüket alaposan megfontoltam. Mint valami atya, úgy bántam velök; közülök sokan az én udvaromban nevedtek fel, birtokaikat és ősi örökségüket önként elhagyták, csak hogy engem követhessenek, s nekem minden úti költség, minden viszontszolgálat nélkül kellett őket elbocsátanom a Magyarországtól oly távol eső partokról. Még csak az a reményök sem volt, hogy visszatérhetnek és visszakaphatják elveszett birtokaikat. De előre láttam, hogy a további késlekedés csak kárukkal jár és az amnesztiát, melyet most még, az ele-

¹ Pregel folyó torkolatánál a Danzig öböl mellett.

² Helyesebben Ingermanland. Egykori tartomány a Finn öböl körül, most Szt.-Pétervár orosz kormányzóság tulajdoni részét alkotja. 1703-ban Nagy Péter cár foglalta el.

jén remélhettek, az idők előrehaladásával sokkal nehezebben kaphatják meg.

Körülbelül két évig éltem Danzigban, melynek folyama alatt Károly főherceget császárrá választották meg és Franciaország és Anglia megkezdte a békétárgyalást. Hogy ebbe a békébe engem is befoglalnak, remélnem engedte a porosz királynak ismételt tett ígérete és az angol királynőnek irányomban tanúsított jó indulata, de sok előjeltől előrelátam, hogy minden ígéret hiábavaló lesz.

A császárválasztás ideje alatt I. Frigyes porosz király az én ügyem felvételét is szőnyegre hozta, de az e fejedelemnek adott kedvezőtlen válasz elég világosan megmutatta nekem, milyen álláspontot foglalt el a bécsi udvar az én ügyeimmel szemben.

Már a lengyel királyi udvar is tudtomra adta, hogy birodalmában nem gondoskodhatik tovább személyem biztonságáról. Az utrechti békealkudozások tovább folytak, melyeket ha befejeznek, előrelátam, hogy akkor akadályokat gördíthetnek Franciaországba való utazásom elé is. Kevés kísérettel tehát, és amennyire lehetett titokban, november havában hajóra szálltam. Előzőleg semminemű lelki gyakorlatot nem végeztem, amely pedig okvetetlenül szükséges lett volna, ha a rám várakozó veszedelmekre gondoltam volna. Kíséretem már előzőleg hajóra szállt különféle ürügyekkel, egyedül csak én maradtam hátra három magam mellett tartott emberemmel. Arra vártunk, hogy a kedvező szél kifeszíti vitorlánkat, Midőn a remény kecsegtetett, hogy ez is megtörténik, azzal az ürüggyel, hogy a külvárosban lakmározni óhajtók, a titokba beavatott barátainnak kíséretében a tengerpart-hoz mentem, s miután ezektől elbúcsúztam, csolnakba ültem, s a hajóhoz értem, melyet vasmacskák tartottak lekötve. Pitymalatkor a várva-várt kedveő szél

kezdt fujdogálni és a hajósok a horgonyok felvételével voltak elfoglalva; már mindenkit az a remény kecsegtetett, hogy távozunk, amidőn egyszerre egy nem várt eset következtében egy igen vastag kötél, melyen egyik vasmacska lógott, elszakadt.

Nem csak ezen a napon nem valósult meg a vágyunk, hogy eltávozhatunk, hanem a vasmacska kifogásával három napig vesződtek, mert azt a hosszú veszteglés alatt az ellenkező szelek által összehordott homok annyira betemette, hogy ha a kedvező szélről hajtott hullámok ki nem mosták volna onnan, hosszabb késedelmezést okoz, amely annál veszedelmesebb lett volna, mert eltávozásomnak híre már mindenütt elterjedt és a bécsi udvar ügynökei avval kérkedtek és ezt mindenütt hangoztatták, hogy engem a dán király a császár iránti kedvezésből a Svédország és Dánia közötti szűk szorosban el fognak fogni, sőt ezen ügyben már követeket is küldtek.

Ezeket a hajóskapitánynak is elmondották barátai, hogy vigyázzon magára, nehogy azok, akiket hajójára felvett, kárt okozzanak neki. De mindezeket a Te gondjaidra bíztuk, s miután a vasmacska miként mondtam, három napi fáradozás után kihúztuk, vitorlánkat, bár a szél nem volt eléggé kedvező, kifeszítettük, hogy a danzigi öbölből ferdén állított és hátrafelé mozgó hajónkkal kijussunk. De az egész napot hiábavaló kísérletezéssel töltöttük el; este újból horgonyt vetettünk és a következő napig vártunk. Ez ugyan meghozta nekünk a kedvező szelet, de miután az öböl hegyfoka mellett elhaladtunk, az is megállt, s egész nap szélcsend volt s mi mozdulatlan nyugalommal állottunk.

Végre az est beálltával erősebb szél fujt, mely kivitt bennünket a nyílt tengerre, de ezt a kedvező jótéteményt sem használhattuk ki eléggé, mert szom-

szédunkban volt Børnholm szigete,¹ melyet sötét éjjel kikerülni veszedelmes kísérlet volt. A hajósoknak minden igyekezete oda irányult, hogy a ferdén állított hajóval a megtett útat megtartsuk másnapig. De ez a törekvés és fáradozás is nagy veszedelemnek lett szülő oka; az árbocon ugyanis ki kellett feszítenünk a vitorlát, hogy bennünket tovább ne sodorjon a szél, mely oly erővel dühöngött, hogy míg a szél erejének enyhítésére a vitorlákat megváltoztattuk, a hajó orrán lebegő vitorlát a tengerbe fujta; ezt a hullámok megragadták és a hajó orrát annyira lesülyesztették, hogy azonnal igen nagy mennyiségben ömlött a víz a hajóba. Zivataros éjszaka volt ez. A jéghideg esőt ontó felhők növelték a sötétséget. A hajósok nem győzték a munkát, sem rémültökben a kötelet nem tudták megoldani; végre is lármát ütöttek, s úgy kértek fel mindenkit a közös segélyadásra, mire mindenünnen a veszedelem színhelyére siettek, a köteleket elvágták, miáltal a víztől alányomott vitorla felszabadult s a hajó farának a súlya kiemelt bennünket a vízből.

Így menekültünk meg a Te segedelmeddel a fenyegető veszedelemtől és reggelre kelve kedvező széllel örömmel hajóztunk el Holm² mellett, amely a Sundnak nevezett tengerszorosnál fekszik, ahol avval fenyegettek bennünket, hogy elfognak. Horgonyt vetettünk itt. A hajó ugyanis kereskedelmi hajó volt, mely vászonnal volt megrakva, amiért dán területen vámot kellett fizetni. A vámosok megérkezésekor a

¹ A Keleti Tengerben. Svédországtól délre.

² Holm a germán nyelvekben a. m. kis sziget, főleg öbölbeli vagy tengerparti sziget. Itt valószínűleg Saltholm szigete értendő, mert ez van a Sund szoros bejáratánál.

hajó fenekén vontuk meg magunkat, hogy mindenféle kérdezősködést és kíváncsiaskodást kikerüljünk. A hajóskapitányunkat mindenki ismerte, s midőn tőle azt kérdezték, van-e utas a hajóján, azt felelte: nincs, mire megkapta az engedélyt, hogy a vitorlákat kifeszítse.

Reggelre kelve szerencsésen elhajóztunk két vár mellett; egyik a dán, másik a svéd parton volt, hogy örködjék a tengerbe való ki- és bejárás felett. Jütland és egy igen nagy svéd hegyfok közt — melynek Khol a neve — haladtunk előre, de már az Északi-Tenger szorosaiból fujdogáló szél erősebb volt, s egy közeledő zivatarnak előjeleit vettük észre, miért is, nehogy vissza kelljen térnünk, elhatároztuk, hogy még idejében biztonságot keresünk Norvégia sziklás partjai között, melyek kényelmes és biztos menhelyet nyújtanak; de a bejárást veszedelmessé teszik azok a ropant éles sziklák, melyek a szárazföldről majd két mértföldnyi távolságban mint tornyok és hegyek emelkednek ki; de legtöbbször alig tűnik ki a víz felszínén s oly szűkké teszik a bejáratot, hogy járatos odavaló hajósok nélkül a behajózás a legveszedelmesebb.

Ezen kényszerűségnek engedve, az odavaló lakosokhoz törekedtünk, s jelt adva hívtuk őket segítségül, akik kikötői szokás szerint fogadtak bennünket, s a kanyargós és öbölszerű sziklákon keresztül Celli-Sundba érkeztünk. A hajót a sziklához kötöttük s két napig időztünk itt. Így kerültük ki biztosságban a kegyetlen vihart, amely megérkezésünk estéjén tört ki, s egész éjjel és másnap tartott. Amint mondtam, kikerültük a tenger veszedelmét, most meg a kalóztól kellett félnünk, akik a Dánia és Svédország között folyó hosszú háború miatt minden biztonságot kétesse tettek.

De a Te kegyelmed által, Uram, minden bajtól megmenekültünk. Midőn a sziklák közötti rejtekünk-ből való távozásra kedvező szelet kaptunk, duzzadó vitorlákkal haladtunk előre és a nyílt Északi-Tenger felé törekedtünk. Már elhagytuk Jütlandnak hegyfokát, melyet Skagennek¹ hívnak, midőn egy igen hatalmas szél az ellenkező irányba ragadott bennünket, s akaratunk ellenére kezdtünk előrehaladni a tengeren keresztül; hiába voltunk azon, hogy továbbra is kifeszített vitorlákkal haladjunk előre utunk irányában, a szél ereje miatt egyiket a másik után kellett lebocsátanunk; végre is mindegyiket összegöngyöltük, a kormányt kötelekkel lekötöttük és a végtelen és tajtékzó habok kényük-kedvük szerint vetettek ide-oda. Harminchat óráig, szünet nélkül hánykódtunk és haladtunk előre Jütlandnak ismeretlen és igen homokos partjai mellett, tisztán a tenger akaratától űzve, midőn az éjjeli órákban, ágyamra dülve hallgattam a végső kétségbeesésbe esett kapitánynak véleményét, hogy mi oly veszedelmes helyeken megyünk, hogy ha a szél néhány óra múlva el nem áll, elkerülhetetlen lesz a hajótörés. Rám nézve, aki nem tudtam uszni, ez a kijelentés halálos ítélet volt.

Az első percben a halálra gondoltam, s az esztelen és balga ösztönzés befolyása alatt azt akartam, hogy halálom hősi és törhetetlen lélekről tanuskodó legyen s erről sírvers utján vegyenek tudomást, amelyet ólomlemezre írva nyakamba akasztok. E sírverset komponálgattam s ezen járt az eszem, míg a lélekről való gondoskodást az utolsó pillanatra hagytam, ha majd biztosabb lesz a veszély. S míg így az önszeretet és a hősi lélek különféle gondolatokat sugalmazott, meglepett az álom és elaludtam, s midőn másnap

---

¹ Jütland legészakibb foka.

hajnalban felébredtem, nem tudtam hirtelen: ébren vagyok-e vagy pedig alszom.

Hajónknak semmi, illetve csak igen kicsiny mozgását éreztem, s hallottam a vitorlákat igazító hajósoknak lármáját, de a dolognak igazságát komoly gondolkodás után csak akkor ismertem meg, midőn szolgálmat előhívtam, akiktől megtudtam, hogy a heves szélviharra hirtelen szélcsend, erre pedig kellemes szellőcske, nem is szél jött, amely azonban ellenkező irányból fúj. A tovább hajózásra mindazonáltal minden elő van készítve, hogy a kenyér és a sör elfogyván és utazásunk célját, Angliát, el úgy sem érhetvén, szükségleteink beszerzése végett Norvégia felé tartsunk.

Valóban fölötte kedves dolog volt, hogy megmenekedhettünk a hajótörés elől, de új veszedelem leselkedett reánk a kalózok részéről az ismeretlen partok zátonyaival együtt. Itt már nem reménykedhettünk az odavaló hajósok segítségével. A dánok ugyanis gyakran mint jó barátok jönnek, elfogják és fogságba vetik őket, miért is nem mertek többé a hajók fogadására várakozni. Ami kormányosunk nem ismerte a partokat s a sziklák hajlását, amelyek valóban rémes látványt nyújtottak.

De hát a szükség kényszerített, s így a gyenge szélről duzzasztott vitorlákkal haladtunk előre, a midőn a vitorlák hirtelen körbe fordulván azt hirdették, hogy óhajtott szelünk kezd fujni. Örömünk lármába tört ki, a vitorlákat és a kormányt az angol partok felé irányítottuk és így haladtunk előre kedvező irányban egész nap és egész éjjel.

Már a következő nap esővel fenyegetett. Én a hajó hidján a tengernek és a hajónak mozgásáról szőttem hiábavaló gondolataimat és a hajó szerkezetét és a szemhatárt vizsgálgattam, amidőn a távolban

egy hajót vettem észre, mely eleinte leeresztett vitorlával pihent, majd nem sokára kifeszítették a vitorláit, s mert ugyanazon széllel, mellyel mi hajóztunk, az ellenkező irányból törekedtek előre, mellettünk haladtak el. Messzelátóval jobban kezdtem vizsgálni, mert azt hittem, hogy hadihajó; felhívtam rá a hajóskapitány figyelmét, ki azonban nem méltatta figyelmére, s azt mondotta, hogy nem kell vele törődni. De én mégis kíváncsiabban figyeltem a hajó járását, s valóban alig telt el egy óra, midőn a mi hajózási irányunkba jött, a szél hátba kapta, felénk fordult és bennünket követett.

Eme megfigyeléseimből sem akart a hajóskapitány semmi rosszra következtetni, noha megkettőztetett vitorlával könnyen elmenekülhetett volna. De midőn a hajó néhány órán át követve egy ágyúlövésnyire megközelített bennünket, íme a hajó orráról elsütött ágyúlövéssel jelt adott és megparancsolta, hogy vitorláinkat vonjuk be és hajóskapitányunk a további rendeletek vételére csolnakon közeledjék. Megijedtünk és tanácstalanul állottunk ott a szokatlan dologgal szemben, melyről különböző vélemények alakultak: azt lehetett hinni, hogy a hajó Hollandia szolgálatában áll (ez ország irányából történt az eset) és az én elfogásomra fegyverezték fel.

A hajóskapitány azt hitte, hogy svéd kalózok szerelték fel, azt állította, hogy a hajó szerkezetéről is felismeri a kalózhajót, s azt mondogatta, hogy szokás a svédeknel az utazóhajókat így megtámadni, kirabolni, sőt néha Svédországba is elvinni. De míg így különféle gondolatok és szorongatások között késlekedtünk, a hajó még közelebb jött hozzánk és újabb ágyúlövéssel már nem csak jelt adott, hanem szócsövön keresztül fenyegetett, hogy el van arra készülve, hogy harminc ágyújával meg fog bennünket

támadni, ha nem engedelmeskedünk. Nem is volt több időnk további vitatkozásra, nekünk, fegyverteleneknek engedelmeskednünk kellett, mert sem ágyuink, sem rövidebb puskáink nem voltak a védelemre, de meg számra nézve is egyenlőtlenek voltunk.

A mi hajónk vászonnal volt tele; ha egy golyó kilyukasztja, segíteni rajta nem lehetett volna, mert ha lék támad, s a víz ezen egészen a vászonig elér, a veszedelem kikerülhetetlen lett volna. Ezért értéke-
sebb holmijainkat a hajó félreesőbb helyeire szállítottuk, melyeket már e célra építettek nagy óvatossággal.

A csolnakot a tengerre bocsátottuk, hajóskapitányunkat elküldöttük és aggódva vártuk a dolognak kimenetelét. E szívszorongatgatások közepette azt véltem tanácsosnak, ha ágyamra dülök és betegséget színlelek, hátha csellel megmenekedhetem a kalózok kezei közül.

Nemsokára azután azt láttuk, hogy visszatért a csolnakunk egy tiszttel a hadihajóról s örömmel hallottuk tőle, hogy hajója francia hadihajó, s miután meggyőződött róla, hogy kapitányunk csak az igazságot mondta nekik, kapitányunkat hozzánk visszaeresztette, a francia hajó pedig, hogy tovább lefelé jár a hollandi hajókra, elvitorlázott, bennünket pedig utunkra bocsátott.

Kedvező széllel folytattuk tovább utunkat a nap hátralevő részén és a rákövetkező éjtszaka. Másnap hajnalban szemünkbe tűnt a távolban lévő szárazföld. Hajóskapitányunk Britannia partjait, mert az volt, amit láttunk, mint szülőföldjét üdvözölte.

A hajózásnak hamis számítása, melyet a harminchat óráig tartó heves szélvihar okozott, annyira félrevezette a hajóskapitányt ítéletében, hogy azt gondolta, hogy Skócia partjai, még pedig Edinburgh

városa felé közeledik, holott valójában Hull¹ kikötőhöz állott legközelebb, s ezért a hajót bal felé irányította. Rövid idő múlva víztől alig ellepett homokzátonyra jutottunk volna, mely Anglia és Franciaország között leselkedik a hajókra, ha a tévedést fel nem ismerjük.

Igy elhajóztunk Angliának először feltűnt hegyfoka, Feldborough, majd New-Castle mellett, s estvére már közel voltunk a hull-i fokhoz, melyet a tengerbeszakadó Humber folyó alkot; de nem merte este a hajóskapitány ezt a fokot megkerülni, mert a hegyfok csúcsánál egy városnak romjai voltak elrejtve, melyet egykor a tenger elnyelt, s azt hitték, hogy ott sülyedt el. Ezért horgonyt vetettünk, a hold felkeltét vártuk a kissé erősebb széllel együtt, amelyre szükségünk volt, hogy a fokot megkerüljük.

Ebben sem hagytál magunkra, Uram, hogy megments bennünket egy fenyegető nagyobb veszedelemtől, mert ha ezen az éjtszakán nem hajóztunk volna be a folyóba, a következő napon igen erős szél ragad meg bennünket, mely Norvégia felé kényszerített volna. Ez már több hajóval megesett s több hajótörésről is volt tudomásunk.²

Az északi tartományok, de különösen Lengyelország még mindig a pestis gyanúja alatt állott, ezért a mi hajónk szokás szerint 40 napig a várossal és annak környékével való minden érintkezéstől el volt tiltva. Mivel azonban átkelésemet az Angliában akkor uralkodó királynő³ tudta, megérkezésemet egy Saint John bárónak irt levélben adtam tudtára, ki később a Bolingbroke családnak lett a megalapítója és akkor

¹ A Humber öbölben.

² A következő sorokat Rákóczi már Jenikőiban írta, 1718. okt. 19.

³ Anna királynő (Marlborough).

államtitkár volt. Ebben a levélben más hajót kértem a királynőtől, mely engem Franciaországba fog átvinni. E levélre néhány nap múlva választ kaptam és egy kereskedelmi hajót bocsátottak rendelkezésemre. Mégis harminc napig kellett várakoznunk, míg a kedvező szelet megkaptuk.

Igazán méltányos dolog tőlem, ó végtelen irgalom, hogy hálaadás céljából emlékembe felidézzem és elbeszéljem a Te jóságodat, amellyel engem ezen idő alatt egy igen nagy tengeri veszedelemtől megőriztél, amidőn Hull városa nevezetességeinek megtekintése végett csolnakba ültem. Az idő csendes volt. A tenger dagálya folytonos csapkodásával a folyónak megdagadt hullámait hátrafelé szorította. Ez a körülmény kedvezőbbé tette a hajózást s hogy a víznek természetes visszafolyásával mi is könnyebben visszahajózzunk, fel kellett használnunk az apály előnyeit.

De utunk közepén voltunk csak, melyet evező segélyével tettünk meg, midőn a tenger visszafolyni kezdett, az erős szél pedig oldalba kapott bennünket. Hogy a szél előnyeit ki tudjuk használni és előre hajózhassunk, oldalvást kellett fordulnunk és a visszatérő hullámok erejét nem a hajócska orrával, hanem oldalával kellett megtörnünk. A vitorlákba oldalról fújó szél a csolnakot nagyon is féloldalra billentette, a hullámcsapások is arról az oldalról érték, amely felé a vitorlák alányomták, ezért gyakran oly nagy mennyiségű víz loccsant a csolnakba, hogy alig tudtuk kimerni. De a nagy veszedelemnek e jelenlevő pillanatában is a veszedelemtől méltán rettegőkkel tréfát űztem és fiatalos bohósággal kinevettem őket. Keveset törődtem a földi, de még kevesebbet az örök élettel. Bár a hajóból nem szállhattam ki végleg, de nem is akartam, mégis akaratom ellenére megjelent a

városi magistratus s a csolnakon jött polgármester latin üdvözlő beszéddel fogadott. Válaszoltam neki és alig vártam, hogy az alkalmatlan tisztelgéstől szabaduljak, felhasználván a szél és tenger kedvezéseit; s visszatérhessek a hajóra, a hová épen visszavezéreltél engem.

Miután az államtitkár válasza megjött és Hull városának magistratusa is rendeleteket kapott ilyen értelemben, azonnal elhagyta a kikötőt egy kereskedelmi hajó, mely csak látszatra volt megrakodva, s miután felszállottam reá, türelmetlen voltam a késedelmezés és a tél miatt, és már vártam a kedvező szelet, — ismételve mondom a szelet, nem pedig a Te akaratod döntő pillanatát, mely akaratodat követni mindig kész voltam.

De végre is fujdogált a Te szellőd és hullámzottak a vizek. Egyiknek is, másiknak is kedvező voltát fel akartuk használni, s a folyóból a nyílt tengerre törekedtünk. De törekvésünk hiábavaló volt. Midőn ugyanis a nappal éjjelre fordult, a hajóskapitány a biztonság kedvéért inkább visszaevezett néhány órai úton, semhogy éjjeli órákban az angol partokkal szomszédos helyeken vigyen előre bennünket. Ezért alkalmas helyen horgonyt vetettünk. Midőn pedig nappal lett és a szél is visszatért, mely összes vitorláinkra igen kedvező volt, Angliának bájos partjait a lehető legközelebbről nézegethettük és gyönyörködtünk az ide s oda hajókázó kereskedelmi hajók forgalmában. Este végre balra kellett fordulnunk, hogy az óhajtott dunkerquei¹ kikötőbe eljussunk, ahol az egyik testőrezredemből való ezredesnek kellett volna rám várakoznia kocsival és pénzzel, kit Danzigból küldtem ide előre.

---

¹ Franciaország legészaknyugatibb kikötője.

Ez volt az én intézkedésem, de nem a Tiéd, miért is az történt, hogy a szél sokkal erősebb lett, mint a hogyan kívántuk; ezért nem volt tanácsos éjjel az említett város pontjait megközelíteni, mert a hajóskapitány nem ismerte azokat eléggé. Ezért azt akartuk, hogy az éjjelt a hajó elfordításával és hiábavaló hajókázással úgy töltsük el, hogy a megtett utat megtartsuk. De még ezt sem engedte meg a szél ereje. A hajó ugyanis, amely bennünket vitt, kicsiny volt, s csakis tiz hajóslegény végezte a hajózás munkáját, de meg nem volt a hajó annyira sem megterhelve, hogy az oldalról fújó szélnek ellen tudott volna állani. Így most már az volt a reményünk, hogy Dunkerque mellett elhajózva, Calaist¹ érintsük, de mikor a kikötővel egy irányba jutottunk, itt is ugyanazon akadályokat kellett legyőznünk. Tovább haladtunk tehát előre Franciaországnak nem eléggé ismeretes partjai mellett és a térképeket tanulmányozva, azt határoztuk el, hogy valami úton-módon Dieppebe megyünk. Fel akartunk használni egy halászbarkát, amely munkájában szünetelt s azt kölcsönkérve, magunkhoz vettük.

Végre is közel jutottunk a kikötőhöz, itt jeltadtunk s révészek jöttek elibénk, kiknek az a hivatásuk, hogy a kikötőbe törekvő hajókat kalauzolják. Ezek előre figyelmeztettek bennünket, hogy a tengernek éppen akkor végbemenő apálya miatt teljes vitorlával kell élnünk, ha a kikötőbe akarunk jutni. Az egyik révész a hajó orránál vigyázott, a másik pedig a kormány közelében állott, hogy útba igazgassa az angolt, akinek kezében a kormány kerék volt. De a kormányos nem beszélt franciául, a

---

¹ Dunkerquetől délkeletre.

² Calaistól délkeletre, a La Manche mellett.

révész nem értett angolul, midőn balra kellett menni, jobbra kormányozta a hajót, majd meg fordítva, jobbra helyett balra. Míg a kettő egymással éles hangon feleselt, addig a kikötőnek szűk bejáratához érkezünk. A hajó a kormánynak máskülönben is nehezen engedelmeskedett, most hirtelen mozdulattal balra fordult, s teljes széllal nem a kikötő bejárata, hanem a bejáratot alkotó töltés éle felé haladtunk.

A hajótörés veszedelme oly elkerülhetetlennek látszott, hogy a francia hajósok már csolnakjaikba kezdtek ugrálni, a város lakói pedig — midőn a veszedelmet látták — rözsékkal szaladtak, hogy bennünket megmentsenek, mert a hajón segíteni már kétségbeesett dolognak tetszett. De Te, ó lelkem üdv, kinevetted aggodalmainkat, mert elhatároztad, hogy segedelmeddel mellettünk fogsz lenni, bár nem tudom, volt-e közöttünk olyan, aki a Te segítséged hívásának szükségét érezte; újból mondom, arra határoztad el magad, hogy megmutatod a veszedelem nagyságát, azután megmentesz, mert valóban csak Neked tudhatjuk be, hogy midőn már alig volt három újjnyi távolság a hajó orra és az iszonyú tömegű termésköböl épített gát között, hirtelen elfordult a hajó.

Ezen nyilvánvaló veszedelem megintett engem s így érkeztem meg azon parthoz, amely után oly hosszú idő óta áhitoztam. Legelsősorban is a várparancsnoknak jelentettem be megérkezésemet. A várparancsnok eljött, hogy üdvözljön, bár én mindenféle tiszteletnyilvánítást visszautasítottam. A városka magistratusa is tisztelgett nálam másnap, miután a szentmiséről visszatértem, melyet elég lanyhán hálából mutattam be Néked, óh örök könyörületesség. Elhatároztam, hogy minden tiszteletnyilvánítás elől megszököm, ha Franciaországba érzem. Ezért Sárosi gróf címet vettem fel s haragudtam azokra, akik fejedelemnek szólítottak.

Dieppeben másfél napig időztem, s innen, amily gyorsan csak tehettem, Rouenbe, Normandia fővárosába s a királyi kormányzó székhelyére mentem, ahol a luxemburgi herceg sokkal nagyobb tisztelettel fogadott, mint ahogyan reméltem. A lábfájásom arra kényszerített, hogy nyolc napig maradjak itt; ez idő alatt betegséggemmel nem törődtem, hanem az időt igen fényes ebédekkel és vacsorákkal, világias szindarabok szemlélésével, nagyvilági nőkkel való társalgással töltöttem el, szóval: kedvem szerinti világias és dologtalan volt az az élet, melyet akkor éltem. Mivel senki mást nem szerettem, csak magamat, azt akartam, hogy mindenki szeressen engem és erre törekedtem is.

Az egész nap órái közül csak néhány óra reggel volt az enyém, ezekből is alig egy fél órát szántam a felületesen lemorzszolt imádságokra, a többi időt üdvömrre nézve teljesen haszontalan olvasmányok foglalták el; ezekre a férfiakkal való társalgás következett ebéd idejéig, amelyen kiválasztott barát-nőim isjelen voltak. Az ebédlő asztalt játék asztalkák váltották fel, míg az estéli órákban világias színelőadások nem következtek, amely után nők és férfiak nagy társasága vette körül pamlagomat, amelyre ledőltem; s ezt késő éjjeli órákba kinyuló igen fényes vacsora zárta be, s én minderről azt hittem, hogy igen ártatlan dolog. Valóban, ha jól meggondolom: színházban szereplő színész élete volt az enyém, adtam a keresztényt a papokkal, katonát a katonákkal, politikust a politikussal szemben. Elmesélgettem, elhazudozgattam és hizelegtem a nőknek, és azoknak, akik nekem akartak tetszeni, hasonló módon törekedtem én is a tetszésüket kinyerni.

Mivel az illemmel összehangzónak tartottam, hogy a király üdvözlésére siessek, mihelyt szabadab-

ban tudtam ismét használni a lábamat, körülbelül öt napig tartó utazás után Párizsba érkeztem.

Mivel itt a külvárosban nem lehetett ilyen rövid idő alatt olyan kényelmes lakást találni, amilyent kerestettem, kénytelen voltam a városban lakni, bár nehezemre esett.

A városban az engem látni akaró kíváncsi népnek folytonos összetódulása és csődülete igen kényelmetlenül esett nekem, és részint ezért, de különösen azért, hogy az udvarnak az én fogadtatásomról való véleményét és érzületét kitudjam, a szokásokat pedig megismerjem, lábfájásomat sokkal nagyobb színben tüntettem fel, mint valójában volt, s fáradságot és fájdalmat színelve, otthon maradtam. Ezalatt, a királyt megillető tisztelettel, követem által megvittem neki megérkezésem hírét.

A király először a követek bemutatója által, majd pedig az ország külügyminisztere, Torcy marquis által látogatott meg, ki után a hadügyminiszter és igen sok előkelő nemes jött hozzám.¹⁾

Ezen urakat meg akartam nyerni, miért is különös gondot kellett rájuk fordítanom, nehogy hitelemet elveszítsem. Elhatároztam, hogy a mértéktelen és a királytól élvezett kegydíjon felüli költekezést kerülöm, állásomnak becsületét kifelé megőrzöm, hogy a hozzám nem illőknek és ifjuknak társaságába nem elegyedem, a nőkkel való összeköttetést nem keresem, a hercegekkel való barátkozást és a főurakkal való bizalmaskodást csak oly mértékben ápolom, hogy tekintélyemen csorba ne essék. Udvariasnak kellelnem könnyelműség nélkül, tekintélyesnek minden mesterkéeltség nélkül, s mindezt úgy kellett elrendez-

---

¹⁾ Itt az Akadémia kiadásában, valószínűleg sajtóhiba miatt, néhány sor kimaradt.

nem, hogy grófi és fejedelmi állásomnak megfeleljen, miért is majd ezt, majd azt az álarcot kellett felvennem, a király jelenlétében pedig aulikusnak kellett látszanom.

Majd tíz napot töltöttem így, panaszkodva színlelt lábfájásomon. Végre a királytól kitűzött napon a magam kocsijain Versaillesbe utaztam, ahol is a királlyal való titkos beszélgetésre bocsátottak azon a módon, amelyet a magukat felismertetni nem akaró fejedelmekkel szemben szoktak használni.

A bemutató tiszt titkos lépcsőn vezetett fel, melynek felső fokán Torcy marquis fogadott, kinyitotta az ajtóknak mindkét szárnyát és bevezetett a királyhoz, kit üdvözöltem. A király kegyes arccal és nyájas szavakkal fogadott. Ugyanezen sors jutott azután osztályrészemül az összes hercegeknél és hercegnőknél, kik királyi vérből származtak. Kedvelté tettél, Uram, engem azok szemében, akiknek példája után indult az egész udvar: persze kiki saját vonzalmának engedett. A király és a hercegek tehát itt engem megillető tisztelettel fogadtak s ezen tiszteletnek kiterjesztése által fölemelkedve, engedékeny udvariasságommal és bizalmasságommal rövid idő alatt a többieknek becsülését, figyelmét, barátságát és jóindulatát is kiérdemeltem. Miután a fentemlített napokat Párizsban eltöltöttem, átköltözök a város szomszédságában levő Chaillot nevű faluba, illetőleg a falun kívül álló házba, majd pedig lakásomat Passyba tettem át. Öt hónap alatt itt oly ismeretséghez jutottam az udvarban, hogy a király kisebb vadászatain eleinte csak meghívásra, majd pedig teljesen tetszésem szerint megjelenhettem, s itt a királynak jóindulatát nagy mértékben meg tudtam nyerni; jóindulatának aztán folytonos növekedését éreztem életének utolsó napjáig. Azt akarta, hogy Marlyba való csa-

ládi utazásaiban is jelen legyek, sőt magányos sétáin és vadászatain is, amelyekhez természetes hajlamom is vonzott, s amelyek folyamán úgy a király, mint az összes hercegek megkedveltek. Minden herceg, az egy orleansit¹⁾ kivéve, a király példájára ebben a foglalkozásban gyönyörködött, és mindegyik kísérlőjének kért fel és gyönyört talált abban, ha vele voltam. Ezen szórakozások között, amelyek az én természetemmel olyan jól összefértek, egészen megfeledeztem Párizs városáról, amelyet a lehető legritkábban, csak a színház és más látványosság kedvéért látogattam meg; de különösen a király személye iránt keletkezett igaz tisztelettel teljes érzelmem miatt jártam el így, melynek következtében, ha őt nem láttam, azt hittem, valamim hiányzik. Az udvarban nem volt irigység, nem találkozott egy sem, ki ne lett volna barátom úgy a férfiak, mint a nők között, s azt hiszem, Uram, Te rendezted így el a dolgot.

Mivel a király, a hercegek s az egész udvar kedvelt, mindenütt csak tisztelettel találkoztam. Ellenséges kifejezések vagy a legkisebb egyenetlenség is, vagy szóviszályok nem fordultak elő velem szemben az udvarban való három évi időzésem alatt; nem esengtem semmi után, így senki irigységét nem költöttem fel.

Reggeli nyolc órától kezdve a királlyal vagy Franciaország maréchaljaival, vagy a fő-tisztekkel, vagy az udvar előkelőivel, kik az udvari ügyekben jártasak, éltesebb koruak és szokásaikban és társalgásaikban igen kellemesek voltak, társalogtam egész tíz óráig.

Ekkor hallgatott a király misét, akihez is inkább a jó egyetértés kedvéért csatlakoztam, mint a

---

¹⁾ Fülöp.

Te kedvedért, ó üdvösséges áldozat és lelkem jutalma. Miután innét visszatértünk, vagy egyik vagy másik barátom látogatására mentem, akinél többen gyülekeztünk össze, és majd katonai, majd politikai, máskor fizikai kérdéseket vitattunk meg úgy ebédig, amelyet tetszése szerint költhetett el mindenki, vagy nagy társaságban; vagy barátainak szűk körében. Ezt estefelé nagy kártyázás vagy a királyi vérből származott hercegnőnél tett udvarias látogatás követte. Ezen napok közé közbevetőleg szarvasvadászatra mentem a toulousei gróffal, a királynak törvényes fiával,¹⁾ kivel minden héten kétszer, meghatározott napokon, Rambouillet várába rándultunk ki. Ezt a herceget ugyanis igen szerettem; erősítőleg hatott barátságunkra a szokásainktól és hajlamainkból fakadó természetes rokonszenv is. Nem uralkodott rajta semmiféle szenvedély, nem becsstelenítette meg semmiféle érzéki vágy; csodálatra méltó volt lelkének nemessége és fénye; ítéletében mély és biztos volt, ügyeinek elintézésében a természetességet követte, hajlandó volt mindenkivel jót tenni, de ártani senkinek sem, és ezért gyengéden szerette őt a király és az egész udvar. Közbe estek a király magán sétái és vadászatai, amelyeken [ő egyedül, igen kevés tisztjének kíséretében szokott foglyokra és fácánokra lövöldözni. Ezekre a vadászatokra én is megjelenhettem. Elmúlt a tél, elmultak a husvéti ünnepek az oktavával²⁾ együtt. Ekkor a kellemes marlyi kertbe mentünk át a király által kiválasztott urak és hölgyek társaságában.

Mindaz, ami a téli idő unalmának megölésére

---

¹⁾ Montespan hercegnőtől született valójában törvénytelen fia, kinek megengedte, hogy Bourbonnak neveztesse magát.

²⁾ Egyházi kifejezés. A husvétra v. egyáltalában bármely ünnepre következő nyolcadik napot értik alatta.

Versaillesben történt, nagyobb kellemességgel megismétlődött Marlyban, ahol minden édes bizalmasságot lehelt. A király által meghívott mindkét nemhez tartozó személyek mind előkelők és mély erkölcsűek voltak, kikhez fiatal és igen bájos nők is csatlakoztak férjeikkel együtt. Aki nem volt meghíva, nem jöhetett el; aki ismeretlen, vagy külföldi volt, az nem mert megjelenni. Maga a cselédség is kisszámú volt, s a kertben köralakúlag ügyesen elszórt házak az egész kertet egy várossá alakították, amelyben a király palotája majdnem a középén volt. Megvetették a kocsikat és a szolgáknak kíséretét. A már öreg királyt, aki legtöbbször kerekeken járó tolószéken ült, sétájában gyalog követték az urak és hölgyek, s midőn ő visszavonult belső magányába, amazok egy roppant nagy terembe gyűltek össze, mely az épület közepén állott, s itt a királyi szolgák csodálatra méltó udvariassággal, hűséggel és szerénységgel szolgáltak ki mindenkit. Nem hiányzott itt semmi, bármit is kértek, akár a lélek szórakoztatására, akár a test felüdítésére. Körben el voltak helyezve a kártyázásra szolgáló játékasztalok, melyeket nézők vettek körül, mi igen változatos látványt alkotott. A középén egy nagy kerek asztal volt, mely körül a nézők hármasságú csoportosult; ezt az asztalt a szerencsejátékokban nagy pénzösszeget kockáztatók használták. Némelyek sakkjátékban, mások billiárdban lelték gyönyörűségüket egészen tíz óráig, amíg a király vacsorált s így mindenki eltávozott és az éjjelt vagy átaludta, vagy átjátszotta, vagy lakmározásokkal töltötte el, vagy nagyobb társasággal a kertben sétált. Így teltek a hétköznapiak a király vagy a hercegeknek állandó vadászgatásával. Ünnepnapiakon és vásárnapokon, amikor úgy felületesen misét is hallgattam, a toulousei gróffal magunkban vadászgattunk és a vártól

alig egy óra járásra fekvő, a Szajna igen bájos partján álló házacskájában fényes lakomát ültünk, nővéreink, Bourbon hercegnőnek, leányainak s több más közös barátnőinek és barátainak társaságában. De mindez még sem elégített ki, nyugodt nem tudtam lenni. A király Mindenszentek ünnepére visszatért Versaillesba, az ünnepet követő napon pedig Marlyba mentünk, ahol a megismételt vadászatok és a többi szórakozások könnyítették meg egész november hónapban tartózkodó helyünk kellemetlenségeit.

Az esztendőt azután az adventi és karácsonyi ünnepek ájtatoskodásával fejeztük be s az ujat ugyanott kezdtük el. Ez évben én is áttettem lakásomat a Párizs közelében fekvő Passy nevű faluból a Versailles mellett levő Clagny várába, hogy a királynak jóindulatát és az udvarnak barátságát könnyebben ápolhassam.

Clagny várában, ahol a szokottnál tovább időztem, imádságokat írtam és a Szentírást olvastam, mert már felhagytam a világi elbeszélések és az ifjúság megrontására írt regények olvasásával, s a megremegtető szentmise áldozaton naponként kezdtem megjelenni. Felhasználtam ugyanis házi kápolnám előnyeit és arra határoztam el magam, hogy vallásos szokás szerint meg fogom tartani a negyvennapos böjtöt, amelyet már számos éven keresztül azon ürügy alatt hanyagoltam el, hogy egészségem fentartásához szükséges a húsevés.

A beállott tavasz a királyt Marlyba vitte, hova engem is elvitt magával utitársnak. Kedves volt előtte az a beszélgetés, melyet a teljes kísérettel megtett reggeli és délelőtti sétákon szokásból velem kegyesen folytatott, s miután igen nagy gyönyörűséget szerzett neki a vadászat, engem állandóan ezzel foglalt el.

A tavasz májusi szépségét Berry herceg, a király unokájának közbejött halála miatti gyász zavarta meg. Az ő rövid betegsége, melyet hirtelen követett a halál, jobban megzavarta a király kedélyét, mint mutatni akarta. Miután azonban a temetés a szokott módon megtörtént, újból visszatértek a megszokott vadászatokra. Így minden a maga megszokott útján haladt egész pünkösdig, mely ünnepet Versaillesban ülte meg a király, s utána vadászat kedvéért fiához, a toulousei grófhoz, látogatott el nyolc napra. Innen Marlyba tért vissza; aztán egy hónapi időzés után, ha nem csalódom, augusztus havában, Fontainebleauban mentünk. A király azt akarta, hogy mindenütt vele legyenek.

Valamelyik ünnepnap a Bourbon hercegnek és hercegnőknek az az ötletük támadt, hogy látogassuk meg a karmelita szerzeteseknek celláit, melyek a szomszédságban voltak, és az én jelenlétemet is óhajtották. Erre szívesen állottam rá s talán ez az út, melyre csak világias indok, de nem ájtatosság vitt, szerezte meg számomra irgalmadnak sugarát. A templomba ugyanis az esti könyörgés után léptem be; midőn azt láttam, hogy legszentebb tested nyilvános imádásra van kitéve, megvettem a gúnyt, térdre borultam, s mélyebben elmerültem imámba; így visszamaradtam a többitől, és midőn kiléptem, valóban éreztem a magányosságnak nem tudom milyen kellemességét, melyben gyönyörködtem.

A szent atyák nyugalma és békés életét dicsértem, irigyeltem, dicsőítettem, s azt mondtam, hogy én is képes volnék hasonló életmódot folytatni: a többiek erre kikacagtak. Tréfás és élcélődő gúnnyal tárgyalták a téged megillető lerótt módját imádkozásomnak, de midőn azt feleltem nekik: ha illik az, hogy az alattvaló ilyen legyen királya jelenlétében, miért

ne illenék a teremtménynek teremtményével szemben? — észrevettem, hogy válaszom hatással volt rájuk.

Ezután megszokott életmódomat kezdtem folytatni itt is; majd pedig a királynak Marlyba való visszatérte után egészen az adventi ájtatosságig is. Az advent tartalma alatt jelen voltam a király előtt tartott egyházi beszédeken és a Te kegyed által a prédikációknak nagyobb eredményét éreztem, s gyakrabban kezdtem Rólad és az én egykedvű életemről gondolkodni. Visszatért emlékezetembe az olykor ifjú koromban belém csepegtetett vágy a magányosság után, amelyre nem annyira az örök üdv, mint inkább a nyugalom szeretete vonzott. Te is, óh örök bölcsesség, vágyat gerjesztettél bennem, hogy a nagyhetet valamely magányos helyen, komoly ájtatossággal, töltssem el titkon, az udvartól is távol, úgy hogy még barátaim se tudják; azt akartam, hogy mégcsak ne is sejtse senki félrevonulásomnak helyét.

Midőn mindezt megforgattam elmémben, eszembe jutott a kamalduli atyák remetesége, amelyről én csodás véletlen útján értesültem még a fontainebleau-i út előtt. Clagnyban éppen szobámból léptem ki, hogy kocsimra üljek, hogy a királynak Marlyban tartott vadászatára elmenjek, amidőn a vár lépcsőjén egy baráttal találkoztam, ki egy írott kérvényt nyújtott át nekem. Midőn ennek tartalmát szokásom szerint átfutottam, megismertem nevéről és az írás mellé csatolt bizonyítványokból, hogy ez a férfi valamikor francia ezredemben tüzérszázados volt. A dolog újdonságán elámultam és midőn életének fordulópontja után tudakozódtam azon időtől fogva, hogy helyzetében e változás állott be, elmondta, hogy ő kegyelmed fényének hirtelen ráesett világosságától megérintve, eddig folytatott bűnös életét elhagyta. Flandriában valami kolostorba lépett, ahonnan kicsiny atyai örökségének eladá-

sára tért vissza hazájába; végre keresztülvitte elhatározását s Angoumois-megyében egy másik rendházba lépett, olyanba, amelyben csak három testvér lakott. Mivel azonban ez a kolostor véletlenségből leégett, most arra határozta el magát, hogy a kamalduli szerzetbe fog lépni és életét e rend szabályainak fogja alávetni; azért arra kér engem, hogy az atyáknak ajánlólevelet írjak. Ezt én nemcsak megtettem, (mire őt tényleg bevették), hanem az atyák kolostoráról is tudakozódtam. A rendet már azelőtt is ismertem és becsültem, de később e dolgokat átadtam a feledésnek; s Te éppen akkor hívtad fel rá figyelmemet, óh örök jószág, amikor szükségem volt rá. Ezért előre küldtem oda egy nem eléggé ismert magyar embert, kit a király jótéteményei tartottak el számos éven keresztül, aki néha udvaromban barátait szokta meglátogatni és akit jóéletű embernek tartottak. Megesküdött arra, hogy a rendfőnököt kivéve senkinek sem árulja le titkomat, s hogy az atyáktól cellát és ételmet kér. Szerdától kezdve ugyanis három napot akartam ott tölteni, úgy hogy az atyák szokásának és rendjének teljesen alávetem magam.

Így vadászat ürügye alatt, csak egy szolga kíséretében utazószekéren eltávoztam és valóban a Te különös gondviselésedtől vezérelve megérkeztem abba a boldog magányba, amely iránt akkor oly különös szeretetet öntöttél lelkembe. Te jobban tudod mint én, Uram, hogyan használtam fel azt a három napot; de én is tudom és dicsérlek Téged mindörökké, hogy azon időtől fogva felszabadítottál engem mindenféle csúfságoktól és megtisztítottad lelkiismeretemet és engem más emberré kezdted átalakítani. Elhatároztam, hogy a Te segítségével elhagyom tisztatlanságaimat és gyóntatómnak intése szerint többször járulok a szentségekhez. Az éjjeli órákban alvásomat

megszakítom, hogy Néked dicsőítéseket mondjak. Különben is megnyerte tetszésemet a hely fekvése és a szerzeteseknek szent egyszerűségben fénylő élete. Az ő társalgásukban nem volt semmi csípősség, semmi kicsinyítés, semmi színlelésre törekvés, sőt minden, ahogy mondom, a szent egyszerűségnek, szerénységnek és belső nyugodtságnak bélyegét hordta magán. Irigyeltem annak a noviciusnak szerencsés sorsát, akit én ajánlottam be, csodáltam a Te iránta való gondviselésedet és különös rendelkezésedet, mert hogyne lett volna különös a Te intézkedésed, midőn láttam, hogy az az ember, ki azelőtt mint testőrtiszt a legbűnösebb életet folytatta, most az éjjeli órákban talpon volt, hogy engem és a testvéreket fölkeltsen. Ez és ehhez hasonló tevékenységek lelkem mélyéig hatoltak, s csakugyan azt mondtam magamnak: Midőn fejedelem voltál, óhajtottad a magányt, most ugyan mi téríthet Téged el ettől? Az államgondok nem, mert száműzött vagy, rangod iránti kötelmek nem, mert azok nem köteleznek semmire, a családi gondok megint nem, mert a családról a magányban is, bár az udvartól távol lennél, gondoskodhatol. S úgy talál-
tam, hogy nem is tudna visszavonulásom tervében semmi más megakadályozni, csak a királynak barátsága, melyet ápolni és szorgalmazni magamra nézve illő, szükséges és kellemes dolognak tartottam. De mivel Te felvilágosítani kezdtél engem, erre is könnyű volt a kisegítő eszközt megtalálni, amennyiben elhárítottam, hogy a nagyobb ünnepek előtti napokat és a téli időszakot a magányban, a tavaszt pedig a király oldala mellett töltöm el.

A nagyhét szombatján visszatértem az udvarhoz és a következő napon szokás szerint a király üdvözlésére mentem, ki az elmúlt napok alatti távolmaradásomról barátságos és jóindulatú kíváncsisággal

kérdezősködött. Nehogy hazudjam neki, azt mondtam: Párizsból jövök (ezen városon ugyanis visszatértemkor keresztül kellett mennem), de mivel a király evvel a válasszal nem elégedett meg, észrevettem, hogy a jóságos fejedelmet ingerli az, hogy utazásomnak igazi okát megtudja, mert csodálatosnak tűnt fel előtte, hogy én a szent napok alatt meglátogattam azt a várost (tudta, hogy azt a várost nem szerettem). Megkérdezte hát, mit tettem ott, miért is a hazugságot tovább folytatni meg nem engedett dolognak tartván a titkot a kegyes fejedelemnek csendes hangon a fülébe sugtam. Köztudomásúvá lett az udvarnál a dolognak hite, maga a király fedezte fel a vele baráti viszonyban levő hercegeknek és mágnásoknak; az a titkot őrizni nem tudó ember pedig, akiről elmondtam, hogy előre küldöttem, kikottyantotta mindenfelé, hogy a bérbe adott házat is kivettem. Ez elhatározásomról nem szüntek meg továbbra is barátaim kérdezősködései és megbeszélései, melyekben mindenik a maga jelleme szerint ítelt meg engem. De én mindezeket a Te kegyelmednél fogva megvettem és arra törekedtem, hogy jámbor elhatározásaimat tettel is mind szorgalmasabban kimutassam; búcsut mondtam a kártyának és minden pénzbe menő játéknak. Miután a husvét oktávája eltelt, szokás szerint a királlyal Marlyba mentem. Utazásom egész ideje alatt kerültem itt minden hosszú és fölösleges érintkezést, amellyel azéjszakát eltölteni szoktam; csakis a vadászathoz tértem vissza.

Úgy látszott, hogy az öreg korral járó rendes kellemetlenségeken kívül rendellenesek is nehezedtek a királyra. Tudomásomra jött, hogy a király, midőn szokása szerint térdre akart ereszkedni, elesett. S valóban, midőn a templomból visszatértem, gyakran panaszkodott igen nagy forróságról, amely

már láz volt, amint később megtudtuk. Miután az ünnep ¹⁾ oktávája elmúlt, harmadnapig feküdt a király, és igen nagy bélgörcsökben szenvedett. Ez a betegség az ellene beadott erőszakos tisztító orvosságok következtében, a nem minden nehézség nélkül fentartott életkorban a már amúgy is fogyatkozásnak induló életnedvet fölötte kiszárította és a végelgyengülést siettetette. A király betegsége szokás szerint a különféle aggodalmak miatt felforgatta az udvart; kiki a maga szenvedélyét követte és a királyt akadállynak tekintette. Én ellenben, mert ő velem szemben az atya helyét foglalta el, fiúi érzellemmel viseltetem irányában, betegségről pedig azt hittem, hogy erős szervezete miatt nem fog sokáig tartani; de mégis féltem az orvosok tudatlanságától, kik már megszokták, hogy a királyt bőséges folyadék-orvossággal megkinozzák és a természet ellen erőszakoskodjanak.

Miután — mint már mondtam — három napig feküdt a király, arra határozta el magát, hogy az udvart megszemléli, s másnap, bár igen gyenge volt s szokása ellenére a lovászmester karjára támaszkodott, kezdett kijárni; szokása szerint a kereken járó tolókocsiba ült és a kertben sétálgatott, közben a Rómából éppen akkor hozott kiváló művészi szobrok elhelyezését rendezte el. Néhány nap múlva lóra ült, s magányos vadászatokban és madarak lelövésében telt el ideje, mely vadászatokra állandóan én is el szoktam kísérni.

Sokkal rövidebb volt ez a marlyi tartózkodás, mint az elmúlt években szokott volt lenni, részint a búcsukihallgatás miatt, melyet a király a perzsa követnek Versaillesban akart adni, részint a fontainebleau-i utazás sürgetése miatt, ahol hosszabb ideig akart a

---

¹⁾ Pünkösöd.

király időzni. De a királyembernek mindezen terveit mennyire felforgatta a sorsnak rendelése!

Azonnal hogy megérkezett Versaillesba, fogadta ugyan a perzsa követet, de már erre alig tudott elmenni (mert a lábát fájlalta), s miután vége volta fogadásnak, nem tudott járni, s széken vitette magát. Az orvosoknak egy része azt állította, hogy ez a fájdalom köszvénytől ered, másik része pedig egy kicsinynek látszó sebnek tulajdonította. Hozzájárult ehhez a bajhoz még szivós láz és oly szárazság a torokban, hogy a szájában elfogyott a nyál, miért is a nyelés igen nehezeére esett; azonban mindezek azt a gyászos eseményt, melyet a sors meghatározott, nem jelezték előre és ezért az előre elhatározott útra történt rendelkezéseket nem változtatták meg. Én magam Bourbon hercegnek meghívására az ő igen kellemes várába, Chantillybe mentem el; s ígéretet tettem, hogy innen Conti grófhoz Isle d'Adamba fogok átmenni, és miután innen visszatértem, a toulousei gróffal Fontainebleauban megyek, mert meg akartam ott a királyt nyolc nappal előzni. De alig töltöttem el néhány napot vadászattal Chantillyben, midőn egy megbízható hírnök azt a hírt hozta, hogy a király betegsége súlyosbodott; erre félbeszakítottam a vadászatot és Versaillesba tértem vissza. Midőn itt a királyi ebédnél jelen voltam, a legnagyobb fájdalommal vettem észre, hogy az igen jó fejedelem az elébe tett ételt és mohósággal megragott eledelt nem tudja lenyelni és mégis a jelenlevő orvos tanácsára gyomrának helyreállítására és fölmelegítésére a leghíresebb borokat issza. Olyan nagy volt ugyanis az eszelős öreg főorvosnak szellemi gyengesége és vaksága, hogy nem akarta elhinni, hogy a királyt a láz gyötri és a marlyi rosszulléttől kezdve a testét teljesen betakarta párnákkal, hogy ezáltal mindennapi izzadásra kényszerítse, amit azután meg-

ismételt akkor, midőn észrevette, hogy lábai hidegülnek. Így fogyott a király életereje; a bornak és a gyümölcsnek szabad élvezete az epe felfordulását idézte elő, amely kiszáritotta a torkot és elvonta onnan a vért, s a láb sebét, amit rákfenének tartottak, kifakasztotta. Ilyen állapotban volt a betegsége, amely miatt visszatértemkor panaszkodott nekem a jóságos fejedelem, és én fájdalommal és aggódó lélekkel voltam jelen az étkezésnél. Kérdezte tőlem, miért tértem vissza Chantillyből; tudta ugyanis, hogy én oda mentem. De én nem akartam mondani, hogy egészségi állapota volt az oka, mert nem akarta betegségét veszedelmesnek hinni és megparancsolta, hogy a toulousei gróf, az ő igen szeretett fia, Franciaország fővadász mestere vadászni menjen. Így gyakran ingadozott a lelke a remény és félelem között, egész Szt. Lajos ünnepéig,¹⁾ amely napon még azt sem akarta megengedni az udvari szokásokhoz igen nagyon ragaszkodó király, hogy a megszokott reggeli hangverseny a királyi hálószobában elmaradjon. A jobb egészségnek mindezen látszólagos reményei szerte foszlottak a délelőtti órákban, s midőn az est beköszöntött, ő maga kérte az utolsó vacsorát; lemondotunk az ő felgyógyulásáról, és félhangos zokogás állott be.

Mit mondjak, ó Uram, arról a nagy és oly szomorú látványról, mely szemem, lelkem és füleim elé tárult a Te akaratodból, midőn ennek a nagy királynak a haldoklása lejátszódott! Mennyi és üdvösségemre mily hasznos dolgok voltak azok, melyekre engem azok által megtanítottál! Láttam egy nem istentelen, sőt nagyon is istenes királyt, és miként a halál órájában kitünt, egy igen felmagasztalt

---

¹⁾ Augusztus 25.

keresztényt, ki mint a libanoni cédrusfa emelkedett ki az emberi állapotok által létesített szorongattatásokból, és most, hogy az emberi méltóságok libanoni magaslatán 76 évet töltött el, az fenyegette őt, hogy megrágott gyökerei kidőlnek; — ez a tragédiának első felvonása. A királyok legdicsőbbje gazdagság, gyönyör és legnagyobb részt szerencse, dicsőség és hízélgés között 71 évig ült a trónon; most halálos ítéletét nyugodt és erős lélekkel fogadta, s csak egyedül lelkével törődve, lelkének ügyeivel foglalkozott. Az egész királyi családot magához hívatta és száraz szemekkel vett tőle búcsút; higgadtan rendelkezett az ország ügyeiről, végrendeletét maga írta és részben diktálta a kancelláriusnak: ime, ez a második felvonás.

Az udvar, mely igen nagyszámú mágnásból és hercegből állott, megdöbben ott; ezek mindnyáját — egy-kettőt kivéve — látta, mikor megszülettek, felnevelte őket, jótéteményekkel halmozta el, s fiaiként bánt velök: — ime, a harmadik felvonás.

Az udvari embereknek e roppant nagy gyülekezésében ki sír, ki nevet, némelyek valami mesterkedésben törik a fejüket, mások a király intézkedéseinek felforgatásáról tanakodnak: — ime a negyedik felvonás.

Ehhez járult még, ami alig hihető (azonban ezen alkalommal a fájdalomtól elkábított képzelet előtt így tünt fel), hogy a fényes palotákban, aranyozott termekben és a bájos kertekben is — midőn alapítójuk utolsó napját élte — valami gyász és szomorúság volt, ezt mutatták és ezt lehelték ki; mindenünnen összeszaladt a nép és megtöltötte a várnak tágas udvarát, a király egészsége miatt aggódva.

Szomorú és tompa zsvajtól visszhangzott minden.

Az ötéves gyermek dauphin¹⁾ eljön a hercegek és

¹⁾ Trónörökös.

hercegnők kíséretében, hogy megkapja dédapjának áldását és a visszatérők sirása könnyet csal a szemlélők szemébe: — ime ez az ötödik felvonás.

Mit szólnak az én benső indulataimról és aggodalmairól, melyek gyötörtek? Meglátogattam majd egyik, majd a másik barátomat, kik közül néhányan a király felgyógyulása iránti reményt öntötték szivembe, mások félelemmel töltöttek el; körül jártam a királyi ház hercegeit és hercegnőit, kikkel minddel igen bizalmas lábon állottam, s a látogatások alkalmával az emberi hálátlanságnak új felvonása tárult elém. De a nap legnagyobb részét annál a barátomnál töltöttem, aki igen közel lakott a király hálósobájához, ahol a benső barátok gyűltek össze, kik óráról-órára hírt hoztak a fejedelem állapotáról és az udvari dolgokról. Mindenünnen előhívták tanácskozásra az orvosokat; közöttük az enyémet is a királyhoz küldték, és az ő közlése alapján még inkább elítéltem azok tudatlanságát, kik megengedték, hogy a betegség súlyosbodjék, és — telve előítéletekkel, anélkül, hogy maguknak valami tanácsuk lenne — mások orvosságait alkalmazni nem akarták, bár most kétségbeejtő helyzetbe jutottak.

Miután három nap eltelt mindezen dolgok szemléletével, és miután értesültem, hogy a király már a legaprólékosabb ügyben is intézkedett és hogy már nemsokára végsőt sóhajt, éppen Szt. Ágoston¹⁾ napján én egymagam, három szolgám kíséretében magányomba vonultam vissza, miután Istenhözszódot mondtam az udvarnak és a világnak, hogy Tőled, oh szomorúak vigasztalója, kérjek vigaszt, melyet nem tagadtál meg tőlem. 1715-ben vasárnapra esett

---

¹⁾ Augusztus 28.

szt. Lajos ünnepe, melyben a király az Úr testét kívánta, és én szerdán távoztam az udvarból; a király mégis csak a rákövetkező vasárnap ¹⁾ adta vissza lelkét teremőjének. Itt másokra kell hagynom olyan dolgok elbeszélését, melyek nem tartoznak reám, bár sok olyan dolog ismeretes előttem, mely akkor a hercegek és mágnások félreeső és titkos összejöveleiben történt, s olyan, amit maga a király mondott és tett, midőn bátor lélekkel várta a halált és a Te kegyelmed felvilágosította és megerősítette. El fogja majd mindezeket, amik nem engem érdekelnek, ez idők történetírója mondani. Ezért figyelmen kívül hagyom a király halála után két nappal a párizsi parlamentben hozott amaz intézkedéseket, amelyek a meghalt király végrendeletére és az újnak uralkodására vonatkoznak, amelyek által az ország kormányzását és igazgatását az Orleansi hercegre ²⁾ ruházták.

Hogy az udvariasság által követelt szokásos kötelességeknek eleget tegyek, s mert barátaim is ösztönöztek, de az a gyöngéd viszony és barátság is, mely a herceg és én között fennállott, arra vitt, hogy őt új méltóságában üdvözljem. Ezért Versaillesbe mentem, és bár igen nyomasztó volt reám nézve a fájdalmat felújítani, a király halála után harmadnapra az udvarba mentem.

Ez is csak azért történt a Te akaratodból kifolyólag, hogy ezen utolsó látvánnyal elém tárd a világ hiúságát, a földieknek állhatatlanságát és az embereknek hálátlanságát. Átmentem ugyanis és kerestem a cédrusnak helyét, amelyet dőlteben láttam, és már nem volt ott. A király teste eddig ki volt

---

¹⁾ Szeptember 1.

²⁾ Fülöp.

téve, de most az udvarnépnek és az őrségnek összes csapata az öt éves királynak és a kormányzó hercegnek ajtóit ostromolta. Néhány nappal ezelőtt, midőn Versailles-t elhagytam, az összes tágas tornácokat, valamennyi termet és minden szobát a szomorkodók halk moraja töltötte be — most csaknem mindent vígnak találtam; mert miként azelőtt a király halálán örvendők arcukat szomorúvá igyekeztek átváltoztatni, úgy most a siránkozók eleget kínlódtak, hogy örömet mutassanak és színleljenek. Mert éppen a jöveletem előtti napon hozták nyilvánosságra a király végrendeleti intézkedéseit, s azokat teljesen felforgatták.

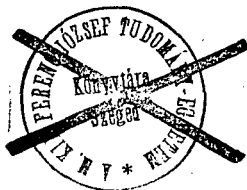
Ezért kiki a kormányzó jó indulatáért törte magát és az igen bölcs király rendelkezéseit rossznak jelentette ki.

Alig hogy ezeket megláttam, föltettem magamban, hogy visszamegyek magányomba; ezért az orleansi herceg látogatására siettem s arcommal nem titkoltam el a fájdalmat, hanem nyilvánítottam. Az ő ajtóit annyira megrohanták, hogy azoknak elérése végett sokakat vissza kellett szorítanom, másoknak pedig a terhére lennem.

Megnyílt az ajtó jöttömre. — A herceg legbensőbb szobájában néhány barátjával tárgyalt, de midőn észrevette jöttömet, rögtön felém tartott, fájó szívemnek üdvözlétét barátságosan fogadta és reményt keltett bennem irántam való jóindulatából és érzületéből kifolyólag, hogy az új király kegyében és barátságában is lesz részem. Nem csodálkoztam, midőn a körülállók vidám orcáit megpillantottam; hisz mindnyájan a jelenlevő hercegnek benső hívei voltak. De midőn megláttam egy bizonyos mágnásnak, ki véletlenül szomszédom volt, nevető arcát, melyről a hízelgés le volt olvasható, ezt alig tudtam elviselni. Ez

egy öreg, a boldogult királlyal egyidős férfiú volt, ki ifjúságát gyönyörökben és a fejedelem kegyében töltötte el, a fejedelemtől kapta igen előkelő udvari méltóságát számtalan jótéteményekkel együtt, s ezért méltónak látszott valami erősebb megjegyzésre, s az ő öröme, melyet nevető arca tüntetett fel, utálatos volt előttem, mert úgy tűnt fel, mintha a hálátlanság jelét viselné magán. Nem is tartózkodtam ezért sokáig a benső szobában és a meghitt barátok társaságában, hanem miután a hercegnőknek és a hercegeknek megtettem udvarias tiszteletemet, könnyű ebédet vettem magamhoz s igazán megundorodva a világi dolgoktól, magányomba tértem vissza, mely után vágyakoztam.

A vallomás folytatása.

*1717-től, 41 éves koromtól fogva. Megkezdtem Jenikőiben
1718. november 9-én.*

Harmadik könyv.

Közeledett az az idő, mely boldog magányomból kiszóltott. De én ezt nem tudtam a nagy bőjtnek utolsó napjaiig, amelynek folyama alatt a toulousei gróf elküldötte nekem a Pápay¹ által írt levelet. De azért mégis azt határoztam — bár a levélben foglaltakat nem hagytam figyelmen kívül, hogy a nagy hétnek szent napjait a legnagyobb visszavonultságban fogom tölteni; ekkor hírül hozták nekem, hogy Pápay Párizsba megérkezett. Mivel úgy Franciaország helyzete, mint az én érdekem azt tanácsolta, hogy ő titokban maradjon, megparancsoltam, hogy valami magyar száműzöttnek képében jöjjön az én magányomba és hogy a magányom melletti szomszédos faluban vonúljon meg, ahol én vendégeimnek elszállásolására elég kellemes kis házacskát béreltem; hogy azonban jövetelének okát alkalmasabb módon eltitkolhassuk, e módok megállapítására meg-

---

¹ Pápay János

hagytam neki, hogy titokban keressen fel. Az ujonnan áttért Illosvayt, egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjút küldöttem el hozzá, hogy jövetelének, melynek én oly határozottan ellene voltam, okait megtudja és nekem elmondja, magánál Pápaynál pedig az én nevemben úgy intézkedjék, hogy minden titokban maradjon. Midőn Illosvay mindezt utasításomnak megfelelőleg elvégezte, értésemre hozta, hogy Pápay sem utasításaimat, sem parancsaimat nem kapta meg, hanem őt magának a szultánnak levelével és szóbeli megbizásaival előreküldték, hogy hírül hozza a követnek megérkezését, aki a kapudsi basák¹ vagyis az ajtónállók rendjéből való (kik csakis a szultán levelével szoktak kiküldetni), hogy azalatt, míg az megérkezik, ügyeimet úgy lehessen elrendezni, hogy azonnal útra kelhessek; ezért sok olyan közleni valója van velem, melyek semmi kése delmet sem tőrnek és amelyek tudása az ügyek megismerésére igen szükséges. Tudod, Uram, hogy inkább bámulatot, mint örömet keltett bennem a szultán levelének a megpillantása, melynek borítékja ezüst szekrénykébe zárt arany pecséttel volt ellátva, s mely arany betűkkel volt aláírva.

A világnak ez a fejedelme csak királyoknak szokott írni, s egy elődöm sem részesült ebben a megtiszteltetésben. Megvallom, hogy a hallottak nagyon megrázkódtattak, s nagyon megzavartak magányomban. Amint már mondtam, ez nagyszerdán volt. De világosságot és tanácsot kértem tőled, miután megismertem, hogy állásomnak kötelmeit minden magán-ajtatossági ténykedésnek elébe kell helyeznem.

---

¹ Kapudsi = kapus, őrtálló; átvittén a szultáni szeráj külső kapujának őrei. Leginkább politikai küldetésekre alkalmazták őket.

Nehogy azonban szolgálaim között csodálkozást keltsem, hogy én egy Törökországból jött ember kedvéért elzárkozottságomat megtöröm, a szomszédos kis erdőben helyet tűztem ki Pápaynak, ahol vele sokkal hosszabb ideig beszélgettem, mint akartam; sőt szükségesnek tartottam, hogy a következő szent napokon is megismételjük ezt a beszélgetést anélkül, hogy az isteni szolgálat és tisztelet kárt szenvedne. S miután a dolgokat jól felfogtam és a Te szemed előtt alaposan megrágtam, azt hittem, szükséges lesz az orleansi herceget gyóntatóm tudtával és beleegyezésével nagyszombaton Párizsban felkeresni. Feltárta előttem Pápay az ő intézkedéseinek sorát, és mindezek között közölte velem a magyar tábornokok mondásait és tetteit, amelyeknek az ő ítélete szerint, sőtét gyanút kellett volna felkelteniök az ő hűségök iránt; de mikor a tudósítónak és a tudósításoknak jellemét és természetét megvizsgáltam, láttam, hogy nem érdemelték meg a kedvezőtlen véleményt. Elmondta a kajmakámnak,¹ a szultán nejének és egyik legbizalmasabb miniszterének a szultán kezessége mellett szóbelileg tett ígéreteit Magyarország jogainak és szabadságának visszaállításáról, a lugosi, a karánsebesi és temesi bánságok területeinek, és a havasalföldi oláh fejedelemségeknek az én uralmam alá való kapcsolásáról, két millió 500 ezer császári aranyról, mely mint a kormányzás eszköze rendelkezésre áll, továbbá arról a szabadságról, hogy a nekem ajánldékozott és a nekem átadott keresztény foglyokból reguláris hadsereget alkothatok; ígértett tett, hogy katonai műveleteket és hadjáratokat csak az én tanáccsammal fognak végezni és viselni, hogy békét nem

---

¹ Kajmakám (helyesebben Kajm makan) a nagyvezér helyettese, ha az Konstantinápolyból eltávozott.

fognak kötni az én fejedelemségem helyreállítása és a magyar szabadság biztosítása nélkül, amik igen bő és általánosabb kitételekkel a szultán levelében is benne voltak.

Itt van tehát az idő, midőn felhasználhatjuk azt a tiszteletet, mellyel a porta viseltetik irányunkban; élni kell az alkalommal a haza felszabadítására, fejedelemségem megszerzésére, melynek határait ki lehet terjeszteni a hozzátartozó részek felszabadításával, melyek a karlovici béke¹ értelmében török kézen maradtak. Az egész kormány egy lélekkel várja az én jöttömet, az egész nemzet és maga a szultán is legnagyobb reményét személyemhez kötötte; szükséges tehát, hogy a bizalmat biztosítsam és növeljem, a bizalommal és az idővel éljek, mert akár a török veretik le a jövő nyáron, akár a török győz, nagy változás áll be a kedvező idő tekintetében, ha késlekedem.

Nem kell félnem a Péterváradnál² történt esemény és vereség miatt, amit nem a törököknek lomhasága, hanem a vezér³ dőlyfe, fitymálása és háborúviselésben való tudatlansága okozott. Nincs szükében a török a katonaságnak, az ágyúknak és más katonai felszerelésnek, sem kincsnek, melyet a szultán a hosszú béke alatt szorgalommal és fősვნყsséggel szerzett meg magának, s így sokkal többje van, mint elődeinek. Hallatlan dolog volt eddig, hogy az ozmán hatalom keresztény fejedelmek barátsága után vágya-

¹ 1769. január 26. kötötték meg II. Musztafa; I. Lipót, Velence és Lengyelország. E. béke Magyarországra nézve igen káros volt.

² 1716. augusztus 5-én arattak fényes győzelmet Szavojai Eugen és Pálffy János.

³ Ali nagyvezér.

kozzék és áhítozzék, vagy hogy valakit meghívott volna, vagy háborúban valakivel szövetezzék, miként most nekem felajánlotta. Hogyha az ajánlatot visszautasítom, megtörténhetik, hogy a méltatlankodó törökök vagy a tatárok pusztításának vetik alá a magyar nemzetet, vagy valamelyik tábornokomat teszik meg az ügy fejének és őt fogják az engem megillető trónra ültetni, bár az a hazának, a szövetségnek, a fejedelemségnek és a nemzet ügyének legnagyobb kárával járna.

Ezeket a dolgokat közöltem zárt ajtók megett az orleansi herceggel, ama barátság alapján, mely közöttünk fennállott; a szultán levelét is megmutattam neki és kikértem tanácsát. Az átolvasott levél fordításán megütközött és gyanakodott a meghatározások és a szokatlan kifejezések homályossága miatt. Azt mondotta, ő ugyan nem tagadhatja, hogy az én utam és a háború folytatása hasznára fog válni a francia ügyeknek, de azért még sem akar engem rábeszélni arra, hogy személyemet kitegyem ilyen bizonytalan és kétes ígéretekre.

Több példát kellene szemügyre vennem és a többiek előtt a svéd királyét kellene figyelmesebben emlékezetembe felidézni. Ismert dolog előtte, hogy a törökök a császártól békét kérnek, és ezért meg kell várni a jövő nyár eredményét, mert ha a törökök legyőzetnek s én kezeik között leszek, igen könnyen megtörténhetik, hogy a béke reményében az ellenség kezébe adnak át. De én ezzel szemben azt válaszoltam: eskü kötelez engem arra, hogy a fejedelemséget és a hozzám hű rendeket az iga alól felszabadítsam és biztonságukról még életem kockáztatásával is gondoskodjam; az ő ügyük, akár a németek, akár a törökök győznek, a végső veszélyben van. Ezt az alkalmat az isteni gondviselés nyújtja, hogy Magyar-

országot is a tárgyalás alkalmával tett ígérek révén mentse meg a tatárok pusztításától. Eddig nem halott példa volt, hogy a török hatalom keresztény fejedelmek barátsága után jár. Világos, hogy az ausztriai hatalom sok fejedelem előtt gyűlöletes és félelemgerjesztő, kik ha azt látják, hogy én a törökök tervére befolyást gyakorolok és saját hadsereggel rendelkezem, igen könnyen bele fognak menni kölcsönös összeköttetésbe.

A szultán abban a helyzetben van, hogy sokakon készpénzzel segíthet; addig kell ütni a vásat, míg meleg, s nem szabad ezt a csábító alkalmat megvetni. A béketárgyalást csakis az én jelenlétem szakíthatja meg, ami annál bizonyosabban bekövetkezik, ha a törökök megérkezéseembe helyezett reményükben csalatkoznak. Ami pedig a levél szavainak homályosságára vonatkozik, az utasítást és a tárgyalás pontjait felvilágosítás végett visszaküldöttem; hogy azokat az én szándékomnak megfelelőleg fogják értelmezni, nem hiába reménylem a tábornokoknak szóval tett ígéreteik alapján. Nem rettenek vissza az ellenség kezébe való átadásnak és az ocsmány halálnak előrelátásától, ami lehetséges, nem a mérgezésről, sem a tengernek és a háborúnak többi eshetőségeitől; mert hogyha ezeknek állásom iránti kötelességemből és eskümnek erejéből kifolyólag (amelynek kényszerítő hatásáról meg vagyok győződve) magam kiteszem, az isteni gondviselés meg fog védeni, vagy át fog vezetni örök végzésének útjain.

Miután ezeket újból meghányta-vetette a fejedelem, arra a végeredményre jutott, hogy csodálkozik elhatározásomon, s nem is kísérti meg, hogy abban engem megerősítsen, vagy arról engem lebeszéljen; az ő barátsága tehát nem tud mást tenni, mint arról biztosítani, hogy mindazon dolgokban őszintén segít-

ségemre fog lenni, amelyekben úgy találom, hogy hasznomra lehet.

1717. augusztus 17-én magányomnak csendes nyugalmaiból Párizsba mentem, hogy búcsút vegyek barátaimtól és hogy elkészüljek a további útra. Mivel az orleánsi herceg nem szűnt meg azt kívánni, hogy titokban tartsam utamat, amely útnak előmozdítója gyanánt nem akart feltűnni, sem úgy, hogy arról tudomással bíró, ezért egész szolgálataimomat és minden dolgaimat magányomban hagytam és azt színeltem, hogy legbizalmasabb barátommal Tessé maréchallal Normandia felé utazom.

Valóban akkor az volt a szándékom, hogy ide fogok menni, míg mindent be nem csomagolnak és cselédek Marseillebe meg nem érkeznek, ahová nekem csak a hajóbaszálláshoz és a vitorlák kifeszítéséhez kellett megérkezni. De az orleansi hercegtől való búcsúzásom közben, mindkettőnk szeméből könnyek hulltak, melyek gyengéd érzelmeinkről tanuskodtak.

Ekkor úgy látszott nekem, hogy tanácsosabb lesz, hogy egyenes úton Marseillebe menjek és szolgálataimnak megérkeztéig ott valahová elrejtőzzem. Mert a herceg előadta, ő bizonyosan tudja, hogy a császár követe titkos cselet sző ellenem és embereit Normandiába küldte előre, kiknek utazásomra kellett felügyelniük és engem s kicsiny kíséretemet adandó alkalommal megtámadniok.

Három napig voltam Párizsban elfoglalva a benső barátaimtól való elbúcsúzással, kik szándékomat tudták. Miután ezt befejeztem, a magányomba való visszatérést színeltem és Conti hercegnő palotájába érkeztem, mely a magányomba vivő út felén fekszik, hogy itt töltssem el az éjt; a következő napot barátnőmnél, ki kiváló erényű és jámborságú hercegnő

volt, töltöttem el rendelkezések és levelek írása között. Este jelenlevő barátaimnak utoljára mondtam Isten-hozzátot, s utazókocsimra ültem, mely gyorsmenésre készült; két komornyikom lovon kísért, míg lovaimat magam hajtottam.

Ezeket a lovakat, midőn Fontaineblautól két mérföldnyi távolságra értünk, elhagytam, s kocsimba gyorsabb utazásra betanított lovakat fogtam be. 48 óra alatt Lyonba érkeztem, ahol még ez éjjel hajóra ültem és a Rhône folyón Bourbant faluig mentem. Itt kiszálltam, újból lovakat fogtam utazókocsim elé és Choisy-ből való elindulásom hatodik napján a Te vezetéseddel Uram, Bruninek egy külvárosban levő kicsiny házába megérkeztem, — e hely Marseilletől egy órányira feküdt, — hogy itt cselédségemet és poggyászatot, melyet csak Bruni ismert, megvárjam. Magányos helyre találtam itt, és itten a rendes órákban végeztem el a Te kegyelmed folytán vallásosan a lelkigyakorlatokat.

Csak a mindennapi szent misétől voltam megfosztva, mert ennek hallgatására hosszabb gyalogutat kellett megtennem ünnepnapon a Szt. Márta templomához. Két nappal előbb ment el Párizsból Pápay és a kapott utasítás értelmében egyenesen Toulonba utazott, hogy hírül vigye elindulásomat a Kapudsi basának, felüljön a neki kijelölt hajóra és a kikötőből kihajózzék. De sokkal hosszabb ideig kellett Marseil-leben időznöm, mint hittem, mert poggyászaim a meghatározott napon nem indulhattak és nem tudtak oly gyorsan követni, mint óhajtottam. Ezért és mert szűz Mária születésnapja¹ közbeesett, három nappal előbb ismeretlenül, idegen névvel, Brunivel a város szomszédságában lakó karthauziakhoz mentem, hogy

---

¹ Szeptember 8.

az ünnep méltóságát nagyobb odaadással üljem meg. De itt sem maradhattam ismeretlen. Midőn ugyanis a rendfőnöktől kért gyóntatónál gyónásomat elvégeztem, csodálkoztam, hogy gyóntatóm fejedelem címmel tisztel meg; nem sokkal ezután még nagyobb csodálkozással értesültem szolgámtól, hogy ez a gyóntatóm sok évvel ezelőtt Bécsben látott és most megismert. Csodálatosnak és bámulatraméltónak tűnt fel előttem az eset, s vágytam, hogy azt kifürkésszem; s midőn találkoztam a pappal, elmondotta nekem, hogy valamikor katonatiszt volt és engem gyakran látott, bár én őt nem ismertem.

Ezért nem is akartam tovább titokban maradni az atyák előtt, akik engem sok szeretettel láttak el, s miután az ájtatosságot befejeztem, nem szívesen engedtek el és megígérték, hogy imádkozni fognak érettem Te hozzád.

Ezalatt összegyülekeztek Marseilleban különféle hajókon és kocsikon jött cselédeim, és miután szeptember 15-én hajóra ültek, a következő napon magam is követtem őket, hogy szélnek feszíthessük vitorláinkat. Ez sem történhetett meg utunkba jövő újabb késedelmezés nélkül.

Azok az ajándékok ugyanis, amelyeket a szultánnak, a nagyvezérnek és a minisztereknek kívántam átadni, vagy gondatlanságból, vagy valami más okból lemaradtak; ezeket indulásom után a legközelebbi alkalmattal azoknak kellett volna elszállítaniok, akiknek gondjaira voltak bízva. Illetlennek látszott előttem, hogy a portánál divó szokás ellenére azok nélkül jelenjek meg. A Kapudsi basa sürgette az utat, amely elé újabb nehézségek gördültek, melyek veszedelmesebbeknek tetszettek. Két nappal azelőtt ugyanis, hogy a karthauziak kolostorába vonultam, számos barátomtól levelet kaptam Párizsból, akik aggódtak

utam miatt; e levelekben arról értesítettek, hogy a török Belgrád ¹ alatt vereséget szenvedett, hogy a vár a nagyvezér ² seregének nagy részével és az ágyukkal együtt elveszett; a spanyol hajóhad ellenben Szardíniát foglalta el s ezzel a ténnyel megüzente a császárnak a háborút. Te tudod, Uram, mily különböző anyagot szolgáltatnak ezek a veszedelmek elölrelátóknak a közeli békekötés gyanításához is, amely veszedelmeket az emberi okosság és a török jellem ismerete elém tárt. Kértek barátaim, ne folytassam az utat, visszahívott engem a magány szeretete, melyet a karthauzi kolostor felújított bennem; de miután, Uram, tőled kértem tanácsot, úgy éreztem, hogy szívem megerősödik mindenféle balesetekkel szemben, melyeket egyedül Te beléd helyezett bizalommal fogok elviselni. Nem gyakorolt rám hatást sem a törökök veresége, sem az elesetteknek hirdetett száma, sem az elveszett vár, hanem csak a megkötendő béke; ezt elhalasztani vagy megakadályozni csak az én utammal remélhettem, amelynek jelentőségét a spanyol háború híre növelhette.

Azt is megfontoltam, hogy jobban eleget nem tehetek a porta véleményének és várakozásának, mintha nem fogok hiányozni mellőle akkor, midőn az ő ügyei is rossz helyzetben vannak. Ez alkalmas pillanatnak tűnt fel előttem, hogy a nép és a katonaság becsülését megnyerjem és hogy bebizonyítsam bizalmamat a szultán ígéreteiben. De valóban haszontalanok, csufondárosak és ennendicsőségemet szolgálók lettek volna ezek a bizonyítékok ama feltett szándék és hit nélkül, hogy a Te akaratodat követem.

---

¹ 1717. augusztus 22-én adta fel a várat Musztafa várparancsnok Szavojai Jenő hercegnek.

² Chalil, aki a vár felmentésére indult, de Jenő augusztus 15-én megverte.

Nem jártam a fejedelemség után, nem kívántam a háborút, nem vágytam a zsákmányokra, de nem is riadtam vissza sem a keresztektől, sem a hajoktól, sem pedig a veszedelmektől, mert az a kötelességem most és az volt azelőtt is kötelességem, hogy ezen vagy azon az úton kövessék Téged, amíg csak Te vezetsz engem, lelkem fénye. Továbbá, nehogy valamit is megkiséretlenül hagyjak, D'Absae grófot, egy franciát, ki valamikor huszárezredes volt, elutazásom előtt a spanyol királyhoz küldtem, általa kifejtettem a királynak utazásom okait és rendelkezéseimet, s arra kértem, hogy követemmel küldjön hozzám egy minisztert olyan utasítással, hogy miután szerződést kötöttem a portával és gondjaimba vettem a keresztények ügyeit, az én közvetítemmel akár a portával akár csak velem kölcsönös összeköttetést létesítsünk a közös ügy érdekében a közös ellenség ellen.

Miután ez megtörtént, elhatároztam, hogy a vitorlákat felvonom, a hyéresi szigeteknél¹ horgonyt vetek és a kapudsi basát Pápayval előreküldöm, magam pedig itt megvárom a szultánnak szánt ajándékokat. Miután tehát Pápayt előre figyelmeztettem, ugyanazon a napon,² amelyen hajóra szálltam, körülbelül 11 órakor délelőtt, felszedve a horgonyokat, egész életemnek legveszedelmesebb útjára indultam el. Midőn este lett, az említett szigetek között vetettünk horgonyt, közel ahhoz a hajóhoz, melyen a kapudsi basa megérkezett.

A következő napon a kapudsi megjelent nálam üdvözlésemre, és hogy engem meghívjon. Miután tudomására hoztam elhatározásomat, hogy ő Pápayval

¹ Franciaországhoz tartozó szigetcsoport a Földközi-tengerben, három nagyobb és két kisebb szigetből áll.

² Szeptember 16-án.

előremegy és hírül viszi a portának elindulását, kértem őt, hogy induljon, mivel magam bizonyos ügyekből kifolyólag néhány napig itt vagyok kénytelen késlekedni. Ezt ő szívesen teljesítette, s körülbelül déltájt kedvező széllel a tengerre kelt. Borzasztó volt reám nézve a késedelmezés és várakozás, amelyen néha vadásztatással enyhítettem. Lelki vigasztalásomhoz sokat hozzájárult a szomszédságban, a tengerparton, a sóstelephez tartozó házban levő kápolna, amelyben ünnep- és vasárnap misét hallgathattam. Végre szeptember 21-én este, midőn megérkeztek azok a tárgyak, melyeket vártunk — hajónkat a vitorlákra bízhattuk. A nyílt tengeren haladtunk előre; már a nap lenyugodott, a szél elég gyenge volt, de az első vigilia¹ után hatalmasabban feszítette ki a vitorlákat, amelyeket oldalvást kellett szembeállítani, hogy az afrikai partokhoz közelebb legyünk s eltávolodjunk Itália felé. A hajónak nagy és igen erős hanykolódása következtében gyengélkedni kezdtek azok, akik a tengerhez nem voltak hozzászokva, még pedig különösen sokan negyven szolgám közül, kiknek kíséretében hajóra szállottam.

Én voltam az egyedüli, aki egészséggel és nyugodt lélekkel maradtam fenn és a többiekbe lelket öntöttem. (Ez alázatos hálaadással legyen mondva, Uram, nem pedig erőimnek kérkedésével, melyek a Te ajándékaid, Uram, és amelyeket Te mindenféle kellemetlenségek között számomra megőrizni kegyes voltál.

Ez éjszakát követő napon, midőn oly közel

---

¹ Vigilia a rómaiaknál az éjjeli őrség elnevezése. Napnyugtától (este 6 óra), napkeltéig (reggel 6 óra) négy ilyen vigilia volt, mindenik 3—3 óráig tartott. Jelen esetben tehát este kilenc óra utáni időt jelez.

jutottunk Afrika partjaihoz, hogy megláthattuk — az erős szelet szélcsend követte, melyre zivataros éjtszaka következett.

Végre megjött a kedvező szél, amely állandóan tartott, úgy hogy október 2-án az Archipelagusba¹ jutottunk. Ekkor az ellenkező szél miatt nem tudtunk tovább hajózni, s kénytelenek voltunk Sziros² szigetén egy kikötőbe bevezni. E hely római katolikus püspök székhelye, ezen vallást követik az egész sziget és a kis város lakói. A kapucinusoknak is van itt rendházuk, kik a francia király bőkezűségéből tartják fenn itt magukat hitterjesztés végett. Nem kis vigaszomra szolgált, hogy Ferencnek,³ az én patronusomnak szent napját ott tölthettem és ájtatosságomat náluk végezhettem el. Így volt nálam a Te jóságod és gondoskodott testemről s lelkemről, megerősítve minden bajjal szemben, amelyekkel elhatároztad, hogy meglátogatsz engem...

Miután így a hónap végéig ott maradtam az atyák templomában és rendházában, s a következő napon, midőn inkább csak gyenge légáramlat volt, nem pedig szél, hajózásra csábítottunk és a kikötőből kihajóztunk. De midőn a szomszédos Tinosz-sziget⁴ magasságáig jutottunk, az ellenkező szél mind erősebbé kezdett lenni, úgy, hogy nem minden nehézség nélkül Mikonosz⁵ szigetére kellett vonulni; miután két napig itt újból vesztegeltünk, s kissé kedve-

¹ Archipelagus a Görögország és Kis-Ázsia közötti szigetvilág neve,

² Sziros vagy Szira sziget az Égei-tengerben Parosztól északnyugatra.

³ Október 4.

⁴ Szirosztól északkeletre.

⁵ Tinosztól délre, Szinosztól keletre.

zőbb szél fujt a kikötőből, a szerencsét megkisérteni kimentem újra a sík tengerre, és ime szélcsend megállított bennünket. A nappalt a tengeren egy helyt állva töltöttük el; mégis este gyenge szellőt kaptunk s az utat folytattuk; a szél erősödésével azután október 10-én este az annyira óhajtott Gallipoli¹ városa előtt horgonyt vetettünk.

Azt hittem, hogy a kapudsi Pápayval itt fog várni. Ám e reményem megcsalt, bár hat nappal előbb mentek el, mint én, de hajója az enyémnél kisebb gyorsasággal haladt és bár mindig kedvező szél hajtotta, mégis csak a megérkezésünk utáni napon jött meg. Ezalatt, mert utazásunk miatt aggódtam, gyors követeket küldtem Konstantinápolyba és Drinápolyba, kik az udvarnak hírül adják az én megérkezésemet és Pápayról tudakozódjanak. Nehogy ezért zűrzavar támadjon és hogy a bejelentés udvariasabb módon történjék, magát Pápayt küldöttem néhány órával megérkezése után azon ember után, kit Drinápolyba mentesztettem, ahová a szultán a belgrádi vereség után Szófiából visszatérve, egy nappal előbb megérkezett. Az az utasítása volt Pápaynak, hogy megérkezésemet a nagyvezér távollétében a Kajmakámnak adja tudtul és miután az udvari dolgokat befejezte, sürgetnie kellett 100 ezer császári arany kifizetését abból a millióból, melyet nekem hadiköltség gyanánt megígértek, hogy ezzel a pénzzel küldhessem vissza a hajót és hogy minél gyorsabban tudjak gondoskodni fegyverek és más hadikészülékek beszerzéséről.

De miután ő ezt elvégezte, a kért összeg kifizé-

---

¹ Gallipoli (törökül Geliboli) az ugyanilyen nevű szandsákság székhelye, Gallipoli-félszigeten, a Dardanellák északi bejáratánál.

tését a vezérre bízták és a fejedelem egy agáját¹ hat csausszal² és a szultán hintójával, mely elé szokás szerint négy ló volt fogva, küldték hozzám, ki rendeleket és intézkedéseket hozott utamra nézve, s utasítva volt, hogy engem minden késedelmezés nélkül, bár a lábam fáj, ha lehetséges Drinápolyba kísérjen. Ezekhez csatlakozott a Kajmakán komornikja, ki meg lehetősén udvarias levelet hozott, amelyben ez barátságosan amaz óhajának ad kifejezést, hogy utamat gyorsan folytassam. De megvallom, hogy ezek eljövele nagy aggodalommal töltött el, mert azt hallottam, hogy a kért pénzösszeg helyett hajómnak és udvaromnak részben való fenntartására csak négyezer császári aranyat hoztak.

Talán, ha akkor Pápay a Kajmakámmal folytatott beszélgetést teljes hűségében írta volna meg, így, hogy a többi között, míg Pápay a kért összeget sürgette, amaz azt felelte, hogy a porta s a német császár a béke pontjai felett tanácskoznak, s így most már az én jövelemre nincs oly nagy szükség: rögtön elhatároztam volna, hogy visszatérek és nem mentem volna Drinápolyba.

De, Te Uram, ki engem más dolgok számára őriztél meg, s aki miatt más úton kellett haladnom, mint amelyet belsőm diktálhatott volna, azt akartad, hogy mindeme dolgok ismeretlenek maradjanak előttem. Megvígasztalódtam a beléd vetett reményben és így megvakultam a jövőnek előrelátásában. Azok ugyan, melyek történtek, könnyen bebizonyították nekem, hogy sok ellentétes dolgot fogok találni azokban, amelyeket a törökök kiváló ígéretei és a Pápay által előadottak reménylenem engedtek. Miután tehát

---

¹ Török katonatiszt. Általában törökül a. m. úr.

² Fullajtár, futár.

ezeket Veled és a Te színed előtt alaposan megrágtam, bár még egyik lábamat nem bírtam használni, Drinápoly felé vettem utamat lóháton. Lassan haladtam előre; az út elég terhes volt az állomáshelyek és a szállodák kényelmetlenségei miatt. Október 27-én a várostól két óra járásnyira fekvő faluba a Te vezérletteddel szerencsésen megérkeztem. Az én fogadtatásom pompáján tanakodtak. Én magam nem ismertem a törökök szokásait és ceremóniáit. Sem elődeimtől, sem más keresztény fejedelem fogadtatásától nem vehettem példát. Én a portától nem kaptam fejedelemséget, sem az ő pártfogása (protekciója) alatt nem voltam, azért nem láttam magamhoz méltónak, hogy az Apafiak vagy Thökölynek tetteit kövessem. Csakis János Zsigmondot, Erdély fejedelmét, János magyar király fiát (ki egyszer Szolimánhoz ment) követhettem, de nem ismertem azt az eljárási módot, melyet ez alkalommal alkalmaztak. Új eset volt a svéd királyé, mely még friss emlékezetemben volt, de ennek nyilvános szereplése, mellyel a méltóságához illő ceremóniákat mindig megvetette és kikerülte, semmiféle világossággal nem szolgálhatott nekem. Mivel pedig azt tartottam, illő dolog lenne, ha ezekről (t. i. a szertartásokról) valamit megtudnék, a kapudsit előreküldtem, hogy az én nevemben jelentse ki: remélem, hogy a porta a szultán levelének megfelelő értelmezést fog adni az én meghívatásom és rangom dolgában, amelyek azt parancsolják nekem, hogy azokkal megegyező fogadtatást óhajtsak. Egyébként semmi másra nem tartok igényt, azokon kívül, amelyeket János Zsigmond fejedelemnek, az én elődömnek megadtak. De rábízom, és megadom magam ebben a dologban a porta rendelkezésének. Miután ezeket kijelentettem, csak azt az egyet kértem, hogy ne bánjanak velem úgy, mint a királyok követeivel, akik csak képviselői

fejedelmeik helyzetének, holott én most csak saját személyemet képviselem, mely körülményt a szultán hozzám írott levelében elismerte. A kapudsi kedvező válasszal tért vissza és kijelentette, hogy a szultán jelen esetben tekintetbe fogja venni méltóságomat és úgy fog fogadni, mint a khánt, a tatárok királyát és a fejedelemségben vérrokonát, bár ez a tisztesség János Zsigmondot nem érte, és rendeletet is adott ki, hogy mindent olyan rendben intézzenek el, ahogyan azokat szokták fogadni. Hogy e dolgok azután hogyan folytak le, nem e munkának feladata leírni, amelyben benső, nem pedig külső dolgokat adok elő. Te előtted ismeretes, Uram, mennyire ellenkeztek mindezek az én gondolkodásommal, s hogy alkalmasabbak voltak egy keresztény fejedelem megalázására, mint felmagasztalására, mivel oly nagy a törökben a szent válásunk iránti gyűlölet és oly mélyen gyökeredzik a vallásuk kiválóságáról alkotott véleményük, hogy a gyűlöletet nem tudják, de nem is akarják titkolni. Elismerem, Uram, szívemnek legbensőbb alázatosságával, hogy ezekben a dolgokban atyailag cselekedtél velem. Az én szívem ugyanis felette hajlandó volt a hiú dicsőségre, mely talán nem állott volna ellen sugalmazásainak, ha minden az ő kívánsága szerint történik. Az a szállás, ahová Drinápolyban vezettek, sem méltóságomnak, sem az élet kényelmességeinek nem felelt meg, szűk volt meglehetősen népes udvarom számára. Mindezek már az első alkalommal a megigértékkel homlokegyenest ellenkező dolgokként tűntek fel előttem.

Mit mondjak neked, Uram, türelmetlenségemből keletkezett benső izgatottságomról, amelyre gyakran vitt reá gyarlóságom. A hajót, melyen Franciaországból jöttem, a megarai öbölben¹ hagytam, hogy reám

---

¹ A szalamiszi öbölben.

várákozzék a következő év elejéig. És mivel már igen kevés volt a reményem, hogy teljesíteni fogják ígéreteiket, gyakran jelentettem a portának átnyújtott feliratokban, hogy elhatároztam visszatérésemet, s gyakran tanakodtam azon, hogy hirtelen és titokban eltávozom. Mély volt a portának hallgatása az én ügyeimről; semmiféle választ sem birtam kapni. A megélhetés eszközei igen szűkösen állottak rendelkezésünkre; nemhogy a ruházkodásra, udvarom kifizetésére elegendő pénzem lett volna, hanem még a mindennapi eledelre is igen mérsékelten telt.

A lefolyt év utolsó napjaiban a birodalom fő-kancellárja tudtomra adta, hogy a szultán ezen év¹ negyedik napján, kedden látni óhajt az ő nagy tanácsában, ahová olyanféle nagy előkészülettel és fénynyel vezettek be, mely sokban sértette az én önérzetemet és a velem született büszkeséget. Minden eddig nem ismert és szokatlan látványként tűnt fel előttem. Mindenütt mély csend uralkodott, és a felségnek arca, ahogyan akkor láttam, inkább félelmet gerjesztett, mint szeretetet. Már leült a császári emelvényre, mely egy nagy és mindenütt nyitott folyosón állott; csak a nagyvezír hiányzott, aki ugyanazon időben, mint én, csak más kapun lépett be és a szultán rácsos ablaka alá ült. Rögtön irnokok és igazságot keresők járultak eléje, két csoportba osztva. Egyik irnok a vádlevelet, a másik a védelmet olvasta fel, s a vezér kevés szóval, jóshoz hasonlóan, mondotta ki az ítéletet, melyet azonnal végre is hajtanak, mert olybá veszik a dolgot, hogy a rács mögött jelenlévő szultán is kihirdette az ítéletet. Körülbelül egy óráig tartott a törvénykezés, melyet a császár nevében adott ebéd követett. Ez a nemzet szokása szerint a fűszeres

---

¹ 1718.

ételek hosszú sorából állott, melyeket egyenkint egy és ugyanazon időben tálaltak fel minden egyes asztalra, mely minden vendég rendelkezésére állott, de az ebéd alig tartott fél óráig. S miután az asztalt leszedték, a nagyvezér a szultánnal írásbelileg tudatta, hogy velem beszédbe akar ereszkedni. S végre hosszú késedelmeskedés után, míg a válasz megérkezett, a nagyvezér és a kajmakám, kik előttem mentek, hosszú csarnokon keresztül vezettek a császári kapuhoz, amelynél negyedóraig ültünk, mielőtt felnyílt volna. Végre ez is megtörtént; két kapudsi basa vagy más-ként ajtónállók karomnál fogva megragadtak és a palota belsejébe vittek. Ezt a szokást a törökök a megtiszteltetés rangjára emelték, ami azonban nekem nagyon visszataszító volt, mert kit a szultán elé vezetnek és tőle visszavisznek, azt a földig való meghajlásra kényszerítik fenyegetéssel és elég pogány módon.

Rövid volt az én üdvözetem, amelyben előadtam jövetelemnek okát és magam a szultán pártfogásába ajánlottam. Üdvözetemet a portai tolmácsmondotta el, a szultán a nagyvezér, a nagyvezér a tolmács útján adta meg nekem a választ. Nagyobb megtiszteltetés okáért a szultán jelenlétében két eunuch egy ruhát vagy másként kaftánt adott reám, s azután eltávoztam, átnyujtva előbb azon kérvényt, melyben a katolikus vallásnak, melyet a görögök elnyomnak, szabad tiszteletét és gyakorlását kértem, úgy mint a görögök magukéra nézve élvezik; de hiábavaló volt ez a törekvésem.

Miután ezeket így befejeztük, visszavittek szálásomra, s bár erősen biztattak, hogy mindenről jót reméljek, nem tudtam jobb véleményt alkotni magamnak, amint hogy valójában nem is csalódtam. Megérkezésem hírére odahagyták a magyarok a német

zászlókat is, megjöttek s visszatértek hozzám. Ezek arra kértek, hogy nyílt levéllel a többieket is szólítsam arra fel, és ha összegyülekeztek, küldjem őket a határra. De én állhatatosan azt válaszoltam: mindekelőtt tudnom kell a szerződés alapján, hogy mit ígérhetek nekik s mit remélhetek én magam is, mert sehogy sem fér össze az én természetemmel, hogy kétes dolgokat ígérgessek és enmagamat egyre-másra megcsaljам. Bár írásbeli felterjesztéseket is tettem és szóbelileg is előadtam ügyemet, mélységesen hallgattak dolgaimról. Én azonban megvettem minden kétségeskedést és a rossznak előrelátását, mert a Te kegyelmed folytán, ó Istenem, megerősödött bizalmam benned. A hajót, melynek az előbbi év végéig kellett rám várakoznia, visszaküldtem.

Igy tolódtak egyik napról a másikra dolgaim, melyek elintézését én a nagyvezérrel és kajmakámmal való magán érintkezéseim alkalmával is megsürgettem, de ez alkalmakkor tett ígéreteket és bennem keltett vérmes reményeket a megvalósulás sohasem követte. Ilyen körülmények között és helyzetemnek ilyen állapotában jött a spanyol király követe hozzám, ki biztosított engem a fejedelemnek barátságáról, jó véleményéről és pártfogásáról, és kijelentette, hogy az én hasznomat mindig szíven fogja viselni és a háborút, amelyet indítani fogok, közösnek fogja tekinteni; és ezért, ha a porta szerződés útján biztosít engem mindarról, ami a keresztény vallással megegyezik, ő maga is szerződés útján kész szövetségre lépni e háborúra.

Melyik politikus az, ki ne hitte volna, hogy a követnek megjelenése nagy haszonnal lesz ügyeimre és a szövetség megkötését gyorsítani fogja? Ez volt az én idejövetelemnek nem megvetendő gyümölcse, oly dolog, amit eddig a török birodalomban sohasem

hallottak, sem nem reméltek. De hát egyedül csak Te előtted ismeretesek végzéseid, Uram; minden dolgok eredménytelenek maradtak; be voltak tömve a törökök fülei, náluk a kapzsiság, gyávaság és félelem uralkodott, miért is ellenállottak a dolgok kedvező fordulatának.

Április havában a nagyvezér, nagy pompájában inkább a fényűzést, mint a hadi készültséget mutatva be, a városból kiment, tábornok ült a város alatt elterülő réteken, s éppen a Te feltámadásod szent napján a déli órákban tanácskozásra hívott meg. Hihető volt, hogy miután már megérkezésem óta 17 hónap múlt el, annyi szóbeli tárgyalás után végre akár szóban, akár írásban választ fogok kapni. A spanyol követ által tett javaslatokat előterjesztettem. Megígérték nekem: kérésem szerint a porta minisztereket fog kiküldeni, hogy meghatalmazottaimmal tárgyaljanak, de ezt a szép ígéretet is mélységes hallgatás követte, miközben egy nem várt hírből megtudtam, hogy a nagyvezért letették és helyébe a kajmakám, a szultán veje jutott, aki valamikor meghívásomnak egyik legfőbb eszközlője és a nekem adott ígéretnek tolmácsolója volt. A legnagyobb barátsággal fogadta az új miniszter ügyvivőm által tolmácsolt üdvözlétemet és baráti leveletem s néhány nap múlva beszélgetésre hívott meg, azt kívánva, hogy a spanyol követet is magammal vigyem. Ezt, midőn a nekem és az általam tett javaslatokat megismételte, szívesen hallgatta meg, anélkül, hogy formális választ adott volna a javaslatokra; egyedül azt ígérte meg, hogy a tárgyalásokra minisztereket fog kiküldeni, s ezzel a követ velem együtt eltávozott. Ezenközben az új miniszter alatt serényebben láttak a hadi készülődésekhez. Növekedett a tengerentúlról és mindenünnen a határookra küldött katonáknak inkább a híre, mint

a száma. A birodalom kancellárja jött hozzám új sürgetéssel és meghívással, hogy készüljek fel, hogy a nagyvezérrel a táborba szálljak. Miután ismételtam, hogy én szívesen fogom követni, ha előzőleg megkötjük a szerződést, arra kért, hogy közöljem vele a szerződés pontjait. A formalitásokat mellőzve, udvarmesterem Zsibrik Miklós és követem Horváth Ferenc által a szerződés pontjait összeirattam. Ő azokat átolvasta és miután kijelentette, hogy mindezek könnyen teljesíthetők, a szultán egy rendelete elszólította tőlünk s így ő elment. De néhány nap múlva visszatérve, kijelentette, hogy előtérbe léptek a békekötésre irányuló szándékok, és így elvégzett dolog, hogy a békét megkötik; de azért nem kell aggódnom, a porta fejedelemségem visszaállítása nélkül semmit sem fog csinálni; azért a szerződés pontjait átnyujtotta a nagyvezérnek, amelyekre válasz fog jönni. Azt óhajtja a porta, hogy bármi történik is (különösen az esetben, ha a békét teljességgel nem lehet megkötöni), legyenek készen a sereget követni. De ezekre röviden azt válaszoltam: e hírt úgy értelmezem, hogy nincs más teendőm, mint a nagyvezérhez menni, hogy tőle búcsút vegyek és oda térjek vissza, ahonnan jöttem; mert nem a béketárgyalásra, hanem háború viselésére hívtak ide. Ez volt az én elhatározásom, de nehéz volt a kivitele, mert nem állt rendelkezésemre a szükséges pénzösszeg, mivel a porta csak annyit adott, amennyi az élelemre szükséges volt, de reméltem, hogy Te, Uram, mindezekről gondoskodni fogsz.

A pünkösdi szent ünnepét követő napot tűztem ki az indulásra, de éppen az ünnepnapon a porta tolmácsa és az oldalam mellé kirendelt kapudsi útján meghívtak a nagyvezérhez való tárgyalásra, kivel elég hosszú beszélgetésem volt. Elmondta, hogy sem az én, sem a porta érdekeivel nem fér össze, hogy

midőn az ügyek a békére hajlanak, a hadsereget kövesssem. Azonban mégis arra kér, hogy ne hirtelenkedjem el elutazásomat, mert bár a békekötés valószínű, mégis lehetséges, hogy nem lesz meg; mert ő nem azon szándékkal állt ki a csataterre, hogy neki most feltételeket írjanak elő; hogy ha pedig a békealkudozások megakadnak, szükséges lesz, hogy őt kövesssem, nem mint alattvalója, hanem mint a portának barátja, kinek tanácsait szívesen követik. Könnyű volt ezekből az ő szándékát meglátnom, amely ellen küzdeni annyi lett volna, mint az ár ellen úszni. Beleegyeztem tehát, de sürgettem, hogy intézkedések történjenek, hogy szállásomról Konstantinápoly közelébe mehessek és álljanak készen az útra a szükséges kocsik, hogy ha a békét megkötik, gyorsan és kellő időben eltávozhassam. Ezt ugyan megígérték, de sokkal lassabban adták ki az erre szükséges parancsot, mint akartam. Így jutottak zátonyra az én ügyeim Törökországban.

Ezalatt megkötötték és aláírták a békét,¹ de még ezt sem adták tudtomra, hanem egy napon a kajmakám, a nagyvezér helyettese, amint már mondtam is, avval a hírrel állított be hozzám, hogy a városból, mivel annak legnagyobb részét tűz hamvasztotta el, kérésemnek megfelelően, a szomszédba menjek át s ott készítsenek számomra lakóhelyet. Ezen hírt udvarias figyelmeztetés gyanánt vettem: érkezett már az idő, hogy távozzam. Tehát én újból csak kocsikat és lovakat kértem, mire az a válasz jött, hogy mindezek felől már megtörténtek az intézkedések s nem kívánnak mást, csak azt, hogy tűzzem ki elindulásomnak napját. Közelgett Nagy-Boldog-

---

¹ A passzarovicit, melyet III. Károly és III. Ahmed 1718. július 21-én kötöttek meg.

asszony napja,¹ s én ezt az ünnepet az utazás kellemtelenségeitől menten akartam tölteni, s mivel az oldalam mellett lévő kapudsi basának is ez volt a nézete, a nehéz poggyászt előreküldöttem, a magam elutazását pedig a poggyász előreküldésének napjától számított tizedik napra tűztem ki, ami augusztus 16-ára esett.

De midőn ügyvivőmet különféle ügyek elintézésére, melyek a magyar mágnásokra vonatkoztak, és a nagyvezérhez küldendő ember számára az útlevel kieszikölésére a kajmakámhoz küldöttem, csodálkozva hallottam tőle visszajöttekor, hogy a kajmakám mindaddig ki nem adja az útlevelemet, amíg én a városból el nem távozom; ezért szükséges, hogy sietve tegyek eleget a porta kívánságának és ne toljam ki az indulás idejét mindenféle keresett ürügyek alatt.

Megvallom, Uram, ezen a méltatlan válaszon felháborodtam és felindultam s tüstént megüzentem neki: még eddig nem tudtam, hogy a fejedelemnek hivatlan vendége vagyok, és hogy a porta sürgeti a távozásomat; magam is sürgettem még a nagyvezér elutazása előtt, hogy távozásomra az intézkedéseket megtegyék; de most már mindezekből megértettem a porta akaratát, s fölötte egyetlen dolognak tartanám, hogy csak egy óráig is tovább késlekedném és terhökre lennék, miért is kijelentem, hogy ebben a pillanatban szívesen elmegyek, de mivel nincs semmi kocsim, mégis három napig várakozni vagyok kénytelen, s ha e három nap elmulik, néhány szolgám kíséretében, akiknek lovuk van, el fogok távozni egyedül, s inkább a szomszédos erdőben fogom udvaromat bevárni, semhogy továbbra is túrt alakként a városban időzzem.

---

¹ Augusztus 15.

Megzavarodott a kajmakám e nem várt elhatározásomra, s a kapudsit küldte hozzám avval az üzenettel, hogy ő az előbbi válaszával nem akart engem a városból kiűzni, mert kedvelt és hívott vendég vagyok, hanem csak attól félt, hogy a nagyvezér az én időzésemet neki fogja felróni, minthogy már jóval ezelőtt kapta az ő rendeletét, hogy az én utazásomra mindent elkészítsen s ő azt a jelentést tette a nagyvezérnek, hogy mindent előkészített.

De én röviden azt válaszoltam: semmi sem fog engem elhatározásomban megingatni, ha csak ő a porta nevében nem kér arra, hogy három napnál tovább is késlekedjem. E kívánságomat hamarosan teljesítette és megtette a szükséges előkészületeket az utazásomra kitűzött első határnapra, melyet én jelöltem meg. Ezalatt én előre elküldöttem embereimet, hogy vizsgálják meg a számomra kijelölt lakóhelyet és még utazásom alatt jöjjenek elém, hogy észrevételeikről beszámoljanak. Így, Uram, a Te rendelkezésedre történt, hogy magányomból való eltávozásomnak évfordulóján távoztam el Drinápolyból.

Amint már mondtam, augusztus 16-án, hajnalban, még a nap fel nem kelt, Drinápolyból elindultam. A lovak és az öszvérek a szultán istállójából valók voltak, amelyeket udvarom rendelkezésére bocsátottak. A török nép szokása szerint, hogy a nappali hőséget elkerüljük, éjjel haladtunk előre. Nappal sátrak alatt húztuk meg magunkat. Míg így utazgattunk, ha nem csalódom, a negyedik állomáson találkozott velem az építőmester, akit a lakás megvizsgálására előreküldtem. A jelentése bő volt, de egy cseppet sem kedves. Elmondotta ugyanis, hogy Bujukdere és Saarijar faluk, amelyeket a nagyvezér konstantinápolyi helytartója parancsában kijelöl, sohasem volt más, mint száműzetési hely, a ház lakatlan, nincs kapuja,

ablaka, padlója és lépcsője, és semmiképpen sem elegendő udvarom befogadására. Mindezeket a kajmakám tudomására hoztam, ő azonban azt felelte, hogy nem képes a neki adott parancsokat megváltoztatni, miért is más lakóhelyet nem jelöl ki. Ez volt a terjedelmes leiratnak tartalma, melyet ügyvivőmnnek Drinápolyba visszaküldöttem, magam pedig különféle, de lesújtó gondolatok között folytattam utamat. Nem tudtam ugyanis, miként határoztak a megkötött békében felőlem, de ez a velem való bánásmód mindenféle rosszat jósolt nekem. Helyzetem nem is az egyéni szempontból látszott súlyosnak, hanem inkább hozzám-tartozóim miatt, akiknek sem pénzt, sem ruhát nem adhattam, s minél nagyobb béketűrőssel viselték el a nyomorúságaikat, annál nagyobb mértékben nyerték meg jóindulatomat és növelték aggodalmaimat.

Már a város előtti harmadik állomásra jutottam el és el akartam küldeni a kapudsit a kajmakámhoz, hogy a számomra kitűzött ház alkalmatlan voltáról az én nevemben jelentést tegyen és fejtse ki ez ember előtt, ha talán nem tudná, állásomat, meghívásomat, utazásomnak okait és a nagyvezér jóindulatát. De midőn még a kapudsi is (kit oldalam mellé ilyen dolgok elvégzésére rendelték ki) ennek megtételétől húzódozott, nem képzelhettem mást, csak azt, hogy a kapudsinak bizalmas és titkos utasításai vannak, hogy ezekben a dolgokban így cselekedjék és hogy engem azért küldenek száműzetésbe, hogy kedveskedjenek a bécsi udvarnak. A kapudsi folyton sürgetett, hogy az utamat siettessem, hogy a szultán lovait és drága pénzen bérelt kocsijait minél gyorsabban vissza lehessen küldeni. Ezek is csak megerősítettek előre megalkotott véleményemben. Miért is most már azt gondoltam, hogy hiábavaló dolog lenne a sarkantyú ellen rugdalódní, az ár ellen úszni. Ha nem csalódom,

Drinápolyból való távozásunk óta a tizedik állásom helyen, egy forró nyári napon Konstantinápoly külvárosában ütöttem fel sátoromat, melyet más napon a tartózkodásom, vagy helyesebben mondva, számkivetésem helyéül kitűzött falu határában elterülő rétre vittem át.

Szokás volt már a törököknél, hogy akármilyen muzulmánnak több hitelt adtak, mint a keresztényeknek; ezért szentül meg voltam arról győződve, hogy a kajmakám előterjesztései mindig többet fognak érni, mint az enyéim. Hogy tehát az igazságot egy török tanubizonysága is megerősítse, hírül vittem a kapudsinak, hogy magam akarom a lakóhelyemül megjelölt házat kijavíttatni. Ezért arra kértem, hogy hozzon ki magával egy építész, akivel majd megalkuszom a javítások költségeiről. Az volt a szándékom, hogy a megkötött egyezséget a nagyvezér kezeihez fogom juttatni, hogy abból bebizonyítsam neki, hogy az épület romhalmaz. Megjelent a kitűzött napon az építész a konstantinápolyi kincstartó kíséretében. Arról akart az egyik meggyőzni, hogy a ház lakható, igen könnyen ki lehet javítani, csak hurcolkodjam be a házba, mire azonban én azt feleltem: teljesen úgy van a dolog, csak azt felejtették el figyelembe venni, hogy nem fecskéknek, hanem embereknek kényelméről van szó, más lakás kell a fecskéknek és más nekem, s elhatároztam magam arra, hogy a nagyvezér újabb kijelölését a sátrak alatt fogom megvárni — és evvel eltávoztam. Már kimentem a házból, lóra is ültem, amidőn a bostandsik basájával találokoztam, aki a szultán palotáinak és kertjeinek a legfőbb felvigyázója volt, egy öreg férfiú, aki igen barátságos beszélgetésbe ereszkedett velem, előrebocsátván, hogy én urának kedves vendége vagyok, s azt mondotta, azért jött, hogy mindenben szolgálatomra legyen, már

amennyire hivatalától függ. Néhány szóban köszönetet mondtam az embernek emberségeért, visszatértem a mezőre, s elhatároztam, hogy itt fogok tanyát ütni. Kevés idő múlva megjelent a tengerpart szomszédos partján, s azt üzentette nekem, arra kér, hogy küldjek egy embert hozzá, akivel azokat a helyeket megvizsgálják, ahol én legszívesebben laknám; ő is fog egy embert az én emberemhez adni, ki majd jelentést tesz az én véleményemről. Ez az üzenet szebb reményekkel kecsegtetett, s bizony szívesen eleget tettem volna kérelmének, de már a következő napon a kajmakámtól, a nagyvezér helyettesétől azt az üzenetet vettem, hogy ő a lakásomat, melyet a vett parancs értelmében számomra kijelölt, mással fel nem cserélheti, ha csak át nem akarok költözni Nikomédiába,¹ ahol Thököly is lakott; igaz, hogy erre nézve még nem kapott parancsot, de ha nem tetszik ezt az utat megtennem, az ügyet így fogja elintézni. A válaszom ez volt: nem hittem, hogy a száműzetést érdemeltem ki avval, hogy a szultán meghívásának oly udvarias módon eleget tettem; de ha neki ezt parancsolták, nem vagyok abban a helyzetben, hogy ellenszegülhessek.

Ezalatt visszatért a bostandsi és engem meglátogatott, amit igen nagy megtiszteltetésnek kellett tartanom, mert ő egyike volt a palota elsőrangú tisztjeinek. A beszédében megnyilatkozó emberségével és udvariasságával édesítette meg a kelyhet, amelyből ivott s a mellyel engem is megkínált, s minden dologban való készségét mutatta ki, midőn az udvarmesteremmel együtt minden házat megvizsgált a faluban, hogy kijelölhessen egy olyant, amely udvaromnak elégséges kényelmet fog nyújtani; de minden igye-

---

¹ A Marmara-tenger kisázsiai partján. Ma Iszmid.

kezete mellett sem tudott találni, mert majdnem minden ház lakhatatlan rom volt, s éppen ezért kijelenttem, hogy egyikbe sem fogok beköltözködni, ha csak ki nem javítják. Elküldtem azért emberemet a nagyvezérhez, hogy ez mindent elmondjon neki, ami velem történt, és hogy azon kényszer előtt állok, hogy udvarnokaimmal a legnagyobb kényelmetlenséggel sátrak alatt maradjak.

Naponként nőtt a betegeknek száma és az őszi időjárás változatossága nagy megbetegedéseket okozott. Más orvosságunk a türelmen kívül nem volt, s az állapot jobbulásának reménye sem kecsegtetett bennünket. Mert bár a kajmakám mindenkinek jelentéséből megértette, hogy a nekem kijelölt házak lakhatatlanok, mégis sohasem akarta a nagyvezérnek az igazságot megírni, hanem csak azt írta, hogy a számomra megjelölt házakban én nem akarok lakni, miért is joggal félhettem attól, hogy mert az igazságot eltakarják előle, a nagyvezér érzülete inkább ellenségesse, mint jóindulatúvá fog változni.

E bizonytalanságok között néhány hét mult el. Futárom visszaérkezése előtt néhány nappal a kajmakám egy embert küldött hozzám avval az üzenettel, hogy azt a parancsot kapta, ha nekem a szomszédos Tarabiának nevezett falu inkább megnyerné a tetszésemet arra nézve, hogy ott lakjam, oda átköltözködhetem. A javasolt házat megtekintettem, s minthogy azt is lakhatatlannak találtam, azt üzentem vissza neki, hogy én a két rossz között sem nem tudok, sem nem akarok választani. Javítsák azt a házat, amelyiket akarják, tegyék lakályossá, s én szívesen elfoglalom; de nem akarom, hogy a nagyvezérnek azt írja, hogy én egyiket vagy a másikat kiválasztottam, nehogy magam legyek az oka kényelmetlen lakásomnak, ha majd a nagyvezér megérkezik; s meg vagyok győ-

zódve, hogy a nagyvezér nem is tudja, hogy velem így bánnak.

Nem is csalatkoztam. Néhány nap múlva jött a rendelet, melyben a kajmakám orrot kapott és amely az elszállásolásomról való gondoskodást barátomra, a bostandsi basára bízta, aki nekem e faluban, Jenikőiben,¹ ahol e sorokat írom, elég kényelmes lakást választott ki.

---

¹ Villatelep és kisközség a Boszporus mellékén, Konstantinápolytól északkeletre.

TARTALOM.

	Lap
A vallomás folytatása. <i>Második könyv</i>	3
„ „ <i>Harmadik könyv</i>	50

